

Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Forening



Årsskrift 2008

Dalum-Hjallese
Lokalhistoriske Forening

Redaktion:

Lars Hagensen, Henning Jespersen, Bent Rasmussen og Jytte Raun

Layout og opsætning:

Christina Pedersen

Grafisk skolepraktik, Syddansk Erhvervsskole

Tryk:



Erhvervsskolernes Forlag

Munkehatten 28, 5220 Odense SØ

Oplag:

350

Forside:

*Fhv. maskinmester Gunnar Namø foran stengangen ved indgangen til Dalum Papir A/S
den 16 januar 2009.*

Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Forening

Årsskrift 2008

Indholdsfortegnelse

Forord	9
Dalum Kloster/Christiansdal	11
Dalum Papirfabrik	21
Kirkebogen lagt på hylden	28
Pastor Carl Moe	30
Ligkisteskabet	34
Hygge i sognerådet	40
Vej-Hansen og hans navnkundige sønner	41
Kirstine Nielsen 1922 – 2008	45

Forord

Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Forenings formål er at udbrede kendskabet til og forståelsen for kulturhistorien og de kulturhistoriske værdier i Dalum-Hjallese.

Udgivelsen af dette årsskrift nr. 2 kan bidrage hertil. Redaktionen bestræber sig på at gøre skriftet alsidigt og bringe indlæg med nyt og gammelt i relation til områdets historie.

Artiklerne er ledsaget af billeder fra arkivets store samling, som på den måde udbredes til et større publikum.

Forslag til fremtidige artikler modtages gerne ligesom artikler skrevet på elektronisk medie meget gerne modtages på redaktionen på Dalumvej 95 C.

Derudover forestår lokalarkivet og foreningen henover året nogle aktiviteter med udstillinger og foredrag, der annonceres som artikler eller 'klummer' med stor velvilje fra de lokale aviser.

Det er vort håb, at læserne med dette årsskrift har fået skærpet interessen for deltagelse i lokalarkivets og foreningens aktiviteter.

Redaktionen vil gerne rette en stor tak til Syddansk Erhvervsskoles praktik for Mediegrafiker-uddannelsen, som har forestået årsskriftets layout og ombrydning samt Erhvervsskolernes Forlag, som har trykt årsskriftet. Begge helt uden vederlag.



Henning Jespersen

Formand for Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Forening

Dalum Kloster/Christiansdal

– fra middelalder til 20. århundrede

Af Jytte Raun

Kirkegængerne i Dalum Kirke eller de travle folk, der haster forbi på Dalumvej lige uden for døren tænker sikkert ikke på, at de befinder sig på det sted, hvor hele områdets historie i middelalderen tog sin begyndelse, og hvor der siden er sket mange spændende og betydningsfulde ting.

Modsat så mange andre kirker fra den tid ligger Dalum Kirke ikke højt og markant i landskabet – snarere tværtimod, men da den blev bygget lå den smukt i landlige omgivelser og i passende afstand til byen. Nøjagtig hvornår kirken blev bygget vides ikke, men det menes at være mellem 1183 og 1250.

Fra arkæologiske udgravninger fore-



Rigskansler Johan Friis – lensmand på Dalum 1529 – 1570

taget i 1995 ved vi, at kirken udgjorde nordfløjen i et 4-længet lukket klosteranlæg med klostergård i midten og korsgang hele vejen rundt. Fra vestfløjen og måske fra klostergården har der været direkte adgang ind i kirken. Det var benediktinernonnerne fra Odense, der flyttede ud til Dalum. Vi ved ikke, hvorfor de valgte at flytte fra Borg (det nuværende Nonnebakken), men de havde fundet et ideelt sted, som ikke kun lå smukt men også praktisk med adgang til åen, som forsynede nonnerne med fisk. Åens vand blev også brugt til at drive den mølle, som nonnerne skaffede sig, så de var fri for at transportere korn og mel frem og tilbage mellem Odense og Dalum. Før de flyttede til Dalum havde de nemlig ret til at få malet deres korn på munkenes mølle i Odense.

To forskellige samfunds afhængighed af hinanden

Den nærmeste bebyggelse var landsbyen Hjallesø, som lå lige syd for klosteret. Selv om klosterets beboere og landsbyens bønder levede et liv, der lå milevidt fra hinanden, var de to samfund alligevel tæt knyttet til hinanden. Bønderne skulle aflevere en del af deres overskud til konge og kirke, og da nonneklosteret flyttede til Dalum, blev landsbyen Hjallesø en del af middelalderkirkens store internationale organisation. Klosteret var afhængig af bøndernes ydelser af naturalier, og til gengæld forpligtede kirken sig til at sørge for bøndernes sikkerhed

i livet efter døden. På den tid var det en naturlig del af bøndernes livssyn, at kirken beskyttede dem i det hinsides.

Klosteret ejede store jordområder – nogle skænket af bispem eller kongen og andre af nonnernes familier. Dette gods kom til at danne grundstammen i klosterets økonomi.

Klosterets dagligliv

Klosterlivet bestod ikke kun af religiøse ceremonier, bønner og studier, men ligeså meget af arbejde. Der var afsat faste tider til hus-, have- og værkstedsarbejder, ligesom nonnerne påtog sig opdragelse og undervisning af unge piger.

Bønnerne var også nøje fastlagte: matutin var nattens bøn, laudes var morgenbønnen, mens prim, tert, sext og non blev

fremsagt efter dagens første, tredje, sjette og niende time. Vesper var bønne ved mørkets frembrud og komplet ved dagens slutning. Nonnerne samledes til disse bønner; den personlige bøn foregik ind i mellem de faste bønner, bibelstudierne og det praktiske arbejde.

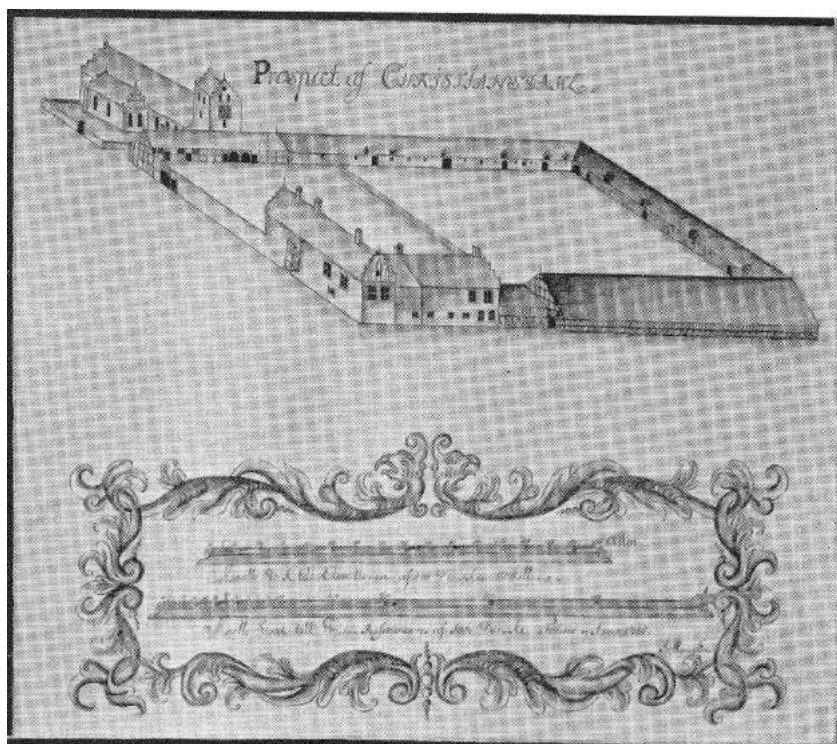
Således foregik livet for nonnerne i Dalum i mange hundrede år, naturligvis under skiftende forudsætninger påvirket af tidens begivenheder, men først i begyndelsen af 1500 tallet skete der en helt afgørende ændring i klosterlivet, nemlig ved reformationsbevægelsens opståen i Tyskland.

Martin Luther

Martin Luther begyndte omkring 1517 at prædike imod den katolske kirkes



Kirsten Munk med fire af de kongelige børn, Valdemar Christian, Anne Kathrine, Sophie Elisabeth og Leonora Christine



Prospekt af Dalum i 1620. På den tid er de gamle klosterbygninger, der var bygget sammen med kirken forsvundet

ydre tilføjelser til troen, f.eks. pilgrimsrejser, aflad, helgenbilleder og det store antal sakremitter. Han ønskede også, at bibelen ikke kun skulle foreligge på latin, men skulle oversættes, således at enhver kunne læse og fortolke den. Frelsen opnåede man ifølge Luther kun ved troen på gud. En følge af Luthers lære blev en afbrydelse af kirkens forbindelser til paven og en indskrænkning af klostrenes antal. Den danske kirke brød også forbindelsen til paven, for Luthers lære havde hurtigt vundet gehør i befolkningen, og også kongen, Frederik d. I havde sympati for Luther. Herremændene, som beklædte de kirkelige embeder, brød sig imidlertid ikke om udviklingen, som truede deres stillinger.

Grevens Fejde

Da kongen døde i 1533 opstod et dilemma, idet bisperne ikke ville have hans søn, hertug Christian, til konge, da han var ivrig lutheraner. Rigsrådet kunne ikke blive enige om nogen anden, og man udsatte kongevalget, hvilket betød, at adelen havde magten. Det var borgerstanden ikke tilfredse med. De forsøgte at genindsætte den tidligere afsatte kong Christian d. II, og en tysk lejemærk erobrede store dele af landet samtidig med at der udbrød bondeopstand i Jylland. På et møde lykkedes det imidlertid den jyske adel at få hertug Christian valgt som konge på trods af bispens modstand, og den nye konge, Christian d. III nedkæmpede i det følgende år opstanden i

landet, og den tyske hær blev besejret. I 1536 sluttede hermed »Grevens Fejde« , og vejen var hermed banet for gennemførelsen af reformationsplanerne, som betød, at man fik en ny protestantisk kirkeordning. Alt biske- og klostergods skulle overdrages til kronen. Kongen blev således i besiddelse af ca. 60% af Danmarks jord og blev kirkens overhoved.

Overfald på Dalum Kloster

Disse begivenheder fik naturligvis stor betydning for Dalum Kloster. Allerede fra begyndelsen af 1500 tallet var nonnernes indflydelse blev beskåret, idet klosteret var blevet underlagt en kgl. udnævnt lensmand, som forestod administrationen af klosteret. Modstanden mod den katolske kirke fik man også at føle i Dalum. I 1534 overfaldt en gruppe borgere fra Odense under ledelse af skrædder Henrik Skræp klosteret, som blev plyndret for sine skatte, og nonnerne blev voldtaget. De skyldige fik dog deres velfortjente straf. Året efter blev Henrik Skræp og 3 medskyldige halshugget. Det fortælles, at endnu i 1700 tallet kunne man syd for kirken se en kreds af sten, hvorunder der fandtes 4 hovedpander, som havde tilhørt de halshuggede volds-mænd. Bortset fra dette overfald foreligger der ikke beretninger om overgreb mod nonnerne i Dalum.

Reformationens betydning for Dalum Kloster

I kirkereformen var der ikke taget stilling til munkenes og nonnernes videre skæbne. De måtte selv bestemme, om de ønskede at forblive i klostrene eller for-

lade dem. I Dalum blev de fleste nonner boende, og der blev truffet en ordning, der nøje fastlagde, hvad der tilkom nonnerne i underhold. I landgildebogen af 1533 fremgår det, at der blev sørget godt for de nonner, der forblev i Dalum Kloster. Det skyldes måske, at lensmanden på Dalum Kloster Johan Friis havde 2 søstre, der var nonner i klosteret. Johan Friis havde haft klosteret i forlening siden 1529, og som kancellisekretær var han en af Danmarks mest indflydelsesrige mænd. Hans var tilhænger af Luthers lære, og efter grevefejden blev han landets ledende mand, både i administrationen, udenrigspolitikken og økonomien. Han forestod lensomlægningen i Danmark, og i 1545 udsendte han kongens forordning om nonneklostrene, således at der blev givet alle klostre retningslinier



En ryttersoldat fra 2. fynske regiment

for nonnernes adfærd og underhold. Dalum Kloster har således været et af de første klostre i Danmark, hvor reformationssideerne blev gennemført, idet Johan Friis naturligt nok har gennemført de nye ideer i sit eget len først, og de har således dannet grundlag for de senere forordninger, der kom til at gælde for hele landet.

Kongelige børn på Dalum

Efter Johan Friis' død i 1570 havde klosteret flere forskellige lensmænd, inden Ellen Marsvin overtog forleningen i 1620. På det tidspunkt var de sidste nonner på stedet døde, og klosteret måtte nu nærmest betragtes som en privat forlening i kongefamilien. Ellen Marsvins datter Kirsten Munk var nemlig i 1615 blevet gift med kongen, Christian d. IV. Han var gift i forvejen, så Kirsten Munk blev ikke dronning, men viet »til venstre hånd«, hvilket betød, at ægteskabet var legalt og børnene i ægteskabet anerkendt som legitime. Kongen og Kirsten Munk fik 12 børn. To var dødfødte og ét døde før det fyldte et år, men de øvrige børn blev opdraget på Dalum af mormoderen, Ellen Marsvin. Den senere så berømte Leonora Kristine kom således til Dalum kun få uger efter sin fødsel og tilbragte størstedelen af sin barndom i Dalum.

Da lenet på den måde blev hjemsted for kongebørnene skulle gården naturligvis holdes i ordentlig stand, og der blev i perioden 1620-28 foretaget store bygningsmæssige forbedringer.

Fra denne periode findes en tegning af gården i Dalum, hvoraf det fremgår, at bygningerne nu lå vest for kirken, og det oprindelige kloster, der var sammenbyg-

get med kirken var væk.

Kirsten Munk boede i lange perioder på gården, og kongen opholdt sig også tit her, når han var på rejse over Fyn og benyttede lejligheden til at besøge sine børn.

Ellen Marsvin

Det samlende midtpunkt i familien var Ellen Marsvin. Hun forstod at udnytte den nære forbindelse til kongehuset til at skaffe sig økonomiske fordele. Omkring 1625 mener man, at hun ejede ca. 7.600 tdr. land. Hun var en dygtig, men hård godsejer. Hun har uden tvivl ikke været særlig vellidt af bønderne, der blev pålagt ekstraskatter og øgede arbejdsbyrder. At det var hårde tider for bønderne kan ses af, at der i slutningen af 1630'erne var



Ellen Marsvin havde Dalum som len fra 1620-28 og igen fra 1629-39

flere ubesatte gårde i Hjallese. Men i perioder blev der ført et nærmest hektisk liv på Dalum, og landets fornemste mænd havde deres gang her. I 1625 gik Christian d. IV aktivt ind i Trediveårskrigen imod den katolske kejser i Tyskland, men allerede året efter led han et katastrofalt nederlag, som resulterede i, at de katolske hære besatte hele Jylland. Kongen traksig tilbage til Fyn og opslug sit hovedkvarter på Dalum. Der var nu overhængende fare for at krigen skulle komme til Dalum, så Ellen Marsvin rejste til København med 5 af sine børnebørn.

Kirsten Munks forhold til »Rhingreven«

Kirsten Munk har sikkert ikke haft noget imod, at moderen forlod gården, for hun havde nemlig mødt greven af Salm, Otto Ludvig. Han var oberst for det rytterregiment, som Christian d. IV havde hvervet, og som fulgte med hæren til Fyn. Kirsten Munk og »Rhingreven« indledte et forhold, som i 1630 førte til Kirsten Munks skilsmisse fra kongen. Christian d. IV var dybt krænket over forbindelsen, og efter bruddet undersøgte kongen nøje, hvad der var foregået på Dalum, og et utal af sladderhistorier kom for dagens lys og resulterede i, at kongen nægtede at være far til Kirsten Munks yngste datter, som herefter blev betegnet som »den forskudte frøken«. Kongen anklagede også Ellen Marsvin for at have været vidende om datterens utroskab, og han var meget fortørnet over, at Ellen Marsvin opdrog »den forskudte frøken« på Dalum sammen med de andre kongebørn. Han kom herefter ikke mere på Dalum, men tog ind på Odensegård, når han var

på gennemrejse. Dalums storhedstid var hermed forbi, og godset havde udspillet sin rolle som centrum for nogle vigtige begivenheder i kongefamiliens liv.

Godset i Dalum skiftede navn til Christiansdal

I 1682 solgte kronen godset til kammerherre Didrik Schult, som fik tilladelse til at kalde godset Christiansdal som en hyldest til kongen, Christian d. V. Kort efter gården var kommet på private hænder fik den ændrede hærreform af 1680 indflydelse på Christiansdal. Didrik Schult afstod Hjallese landsby i et mageskifte med kronen, da man ville udlægge Hjallese som ryttergods, hvilket betød, at Hjallesebønderne skulle yde kvarter og forplejning til rytteriet. Desuden bortforpagtedes en del af Christiansdals jord som græsning for rytterhestene.

Christiansdal blev ryttergods

I 1718 tilbagekøbte kronen Christiansdal og indlemmede det i ryttergodset. Efter en omordning af rytterdistrikterne skete den væsentlige ændring, at rytterne ikke mere skulle indkvarteres hos bønderne, men enten på rytterdistrikternes hoved- eller ladegårde eller evt. i nyopførte barakker. Det sidste har formentlig været tilfældet på Christiansdal, da man opgav at indrette avlsbygningerne til indkvartering, da det ville blive alt for kostbart at sætte bygningerne i stand til formålet. I stedet for blev avlsbygningerne anvendt til opbevaring af hø til rytternes heste. En del stod ubenyttet hen og forfaldt mere og mere. Beboelsen blev anvendt til indkvartering af officerer. Det var altså ikke nogen særlig opbyggende tid for

det tidligere storgods, og denne periode endte først i 1764, hvor kronen ved en auktion solgte ryttergodset til oberstløjtnant Christian Benzon.

Kammerherre Christian Benzon

Christiansdal kom nu ind i en stabil periode. Benzon-slægten ejede Christiansdal helt frem til 1882. I modsætning til mange tidligere ejere havde Christian Benzon ingen økonomiske problemer. Fra skatteopgørelserne i 1789 kan man se, at Christian Benzon er opgivet som nr. 1 blandt Odenses skatteydere med en formue på 527.558 rigsdaler og hermed langt den mest velhavende, idet han alene i 1789 betalte $\frac{1}{4}$ af hele det beløb, som Odense by skulle betale i skat. I 1768 var Christian Benzon blevet kam-



Kammerherre Christian Benzon. Benzon-slægten ejede Christiansdal fra 1765 til 1881

merherre og han gjorde Christiansdal til stamhus. Selv boede han i Sct. Knuds Klosters gård, og det var altså forpagtere, der forestod den daglige drift på Christiansdal.

Herregårdsliv på Christiansdal

Det var i Christian Benzons tid, at udflytning og udskiftning i Hjallesø landsby blev foretaget, men da der ikke var megen økonomisk fordel for godsejeren i at lade bønderne blive selvejere, var det først i 1818, at de fleste bønder i Hjallesø købte deres gårde. På det tidspunkt var det sønnen Peter Ulrik Frederik Benzon, der ejede Christiansdal, og han var ikke nær så velfunderet økonomisk som faderen. Dels havde det været trange tider for landbruget efter Danmarks deltagelse i Napoleonskrigene, og dels var der blevet foretaget store om- og tilbygninger til Christiansdal.

Livet på Christiansdal bar dog ikke præg af de trange økonomiske forhold. I modsætning til sin far boede godsejeren nu selv på gården, og der blev ført et rigtigt herregårdsliv. Gæstfriheden var i højsædet, og mange kendte personer deltog i selskabslivet. I Fruens Bøge Skov samledes borgerskabet fra Odense om søndagen med musik, dans og keglespil. Benzonfamilien var også nære venner til kongehuset, og tronfølgeren Christian Frederik, der var guvernør over Fyn og boede på Odense Slot, deltog ofte i selskabeligheden på Christiansdal. Godsejerens søn havde litterære og kunstneriske interesser, og i hans tid på Christiansdal besøgte mange kunstnere godset, bl.a. H. C. Andersen og Adam Ohlenschläger.

Hittebarnet fra Fruens Bøge Skov

Til Fruens Bøge Skov knytter sig en usædvanlig hændelse. I begyndelsen af august 1792 fandt nogle hovbønder på vej gennem skoven et efterladt drengebarn, somkun var 12-16 uger gammelt. Hovbønderne sørgede på barnets ve og vel ved at overlade det til Fattigkommissionen for Dalum-Sanderum kommune. Forældrene blev efterlyst uden resultat, og rygterne florerede. En gruppe zigeunere, som netop havde forladt egnen, blev sat i forbindelse med hittebarnet, og et andet rygte ville vide, at barnets far var et medlem af Benzonslægten på Christiansdal. Ingen af rygterne blev siden hver-

ken bekræftet eller afkræftet. Biskoppen beordrede drengen døbt, og det skete i Dalum kirke i september 1792, hvor han fik navnet Christian Bøg. Efternavnet fandt man på, fordi han blev fundet i en af Christiansdals løkker, kaldet Fruens Bøge. Fattigvæsenet satte ham i pleje hos et husmandspar, og fra fattigvæsenets protokol kan man følge hans opvækst på sognets regning. Efter konfirmationen blev han tjenestekarl på gårdene i omegnen, og i 1814 aftjente hans sin værnepligt. Som 29 årig giftede han sig og fik 4 drenge. Mange af de familier, der i dag bærer navnet Bøg, kan føre deres slægt tilbage til hittebarnet fra Fruens Bøge Skov.



Hittebarnet Christian Bøgs efterkommere



Christiansdal set fra havesiden i slutningen af 1800 tallet

Frasalg af Christiansdals besiddelser

Selv om herregårdslivet på Christiansdal tilsyneladende formede sig sorgløst, kunne man ikke komme udenom de økonomiske problemer, der blev større og større. Der blev solgt ud af gårdens besiddelser for at skaffe kapital. Allerede i 1840 blev gården Rikkeminde solgt og samme år det jordstykke, hvor senere gården Bøgedal blev bygget. I 1841 fulgte ladegården, den senere Dalumgård, og i 1868 afhændedes de store skove i Øghaven, og Odense kommune købte i 1877 Fruens Bøge Skov. Christiansdal var reduceret til en ren lystgård, og i 1874 fik herregården de nye tider på meget tæt hold, da Dalum Papirfabrik startede produktion lige på den anden side af vejen.

Dalum Kirke

Dalum kirke er det sidste levn fra den tid, hvor det hele begyndte. Kirken tilhørte hele tiden godset upåvirket af de skiftende tider, men i 1891 blev også kirken solgt fra, idet sognefogeden i Hjallesø

købte kirken for 18.000 kr. Han ejede kirken frem til 1907, hvor den i de følgende år skiftede privat ejer flere gange, indtil Dalum Kommune i 1912 købte den. Det var lidt usædvanligt, at en kommune ejede sognekirken, men i dag er den som de fleste folkekirker en selvejende institution med menighedsrådet som styrende.



Christiansdal solgte jord til Dalum Papirfabrik, som startede papirproduktion i 1874

Christiansdal blev igen til Dalum Kloster

Efter Benzonsslægtens salg af Christiansdal i 1882 skiftede gården ejer flere gange, indtil den i 1906 blev købt af Sct.

Hedvigssøstrenes kongregation. Dermed var der knyttet en tråd til fortiden, idet der blev oprettet et katolsk nonnekloster, som igen fik det gamle navn Dalum Kloster.



Christiansdal solgte jord til Dalum Papirfabrik, som startede papirproduktion i 1874

Anvendte kilder og litteratur:

Jacob Hansens privatarkiv i Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Arkiv

Berg, Julius: Beretning om hittebarnet Christian Bøg og hans efterkommere. Odense, 1992

Hansen, Jacob og Mortensen, Knud: Dalum Sogns Historie. 4 bind. Dalum, 1959-1968

Johansen, Hans Chr.: Odense Bys Historie. Næring og bystyre. Odense 1700-1789. Odense, 1983

Raun, Jytte: Dalum Kloster/Christiansdal – Fra Reformationen til 1906. Upubl. 1985.

Fynske Minder. Odense Bys Museer. Årbog 1995.

Resens Atlas Fyn, Odense Universitetsforlag 1984

Jytte Raun er arkivleder ved Dalum-Hjallese Historiske Arkiv

Dalum Papirfabrik

– erindringsglimt fra maskinchefen

Af Gunnar Namø

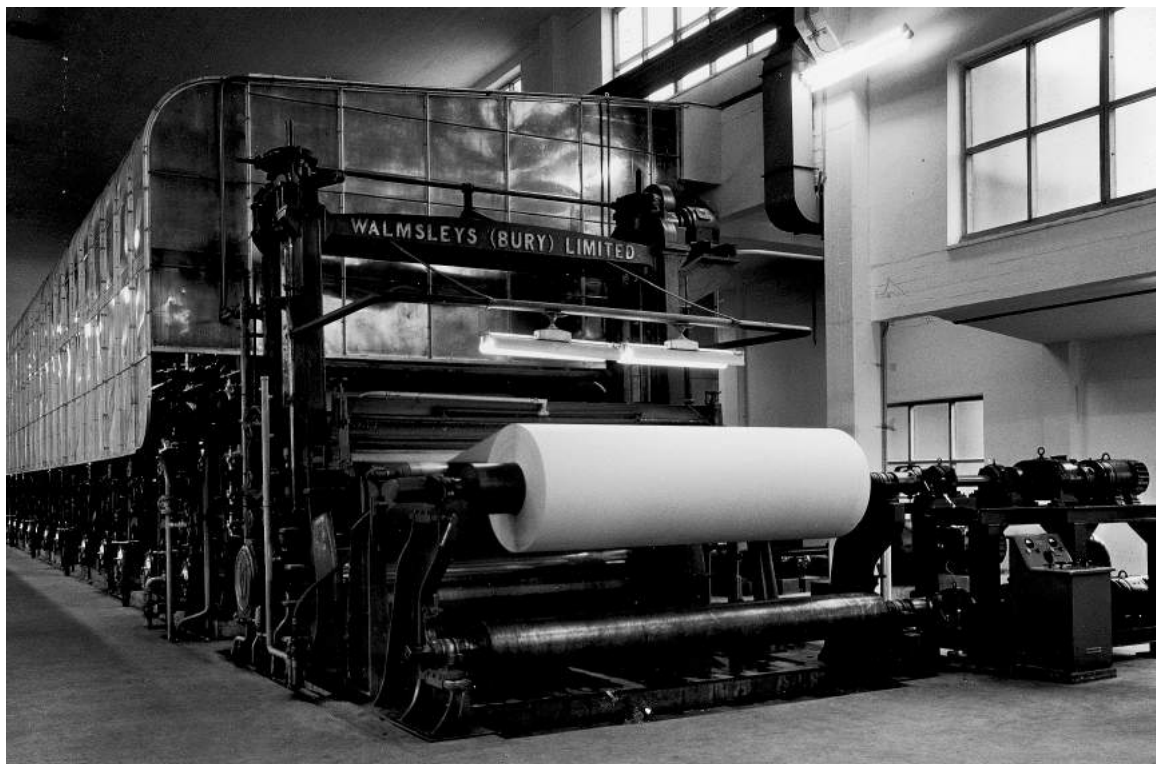
Dalum Papirfabrik blev betragtet som en københavnervirksomhed

Da jeg som ung maskinmester i 1953 blev forflyttet til Dalum var situationen totalt anderledes end nu. Jeg kom fra en temmelig ny kartonfabrik (fra 1946) til et meget gammelt anlæg, der siden ca. 1875 havde formeret sig ved bygningsmæssig knopskydning. Dengang var der ydermere en ting, der altid undrede mig, nemlig at Dalum Papirfabrik af pressen ikke blev betragtet som en Odense virksomhed, men som en »københavner-

virksomhed«, fordi man som medlem af en koncern med hovedkontor i St. Strandstræde ikke var en lokal virksomhed. Så når Odenses store virksomheder blev nævnt i pressen, var papirfabrikken aldrig med.

Flytning af kraftcentralen

I 1953 var fabrikken midt i en stor omstillingsproces, idet man havde nedlagt den gamle kraftcentral midt i fabrikken og flyttet den over på den anden side af åen. Det er klart, at når en fabrik vil lave træholdigt hvidt papir, så går det ikke med kulfyrede kedler med tilhørende



Walmsleys kalander 1950, som blev moderniseret i 1966



Eftertørreparti PM 1 1951

kulplads tæt på produktionen og deraf følgende støvpartikler, der kan ses som sorte pletter i papirproduktet.

Hele arealet ud mod åen før slusen (den gamle kulplads) var i 1953 fyldt med slibetræ til det nye hydrauliske træsliberi, der leverede fibre til de træholdige kvaliteter.

Heste og landauere

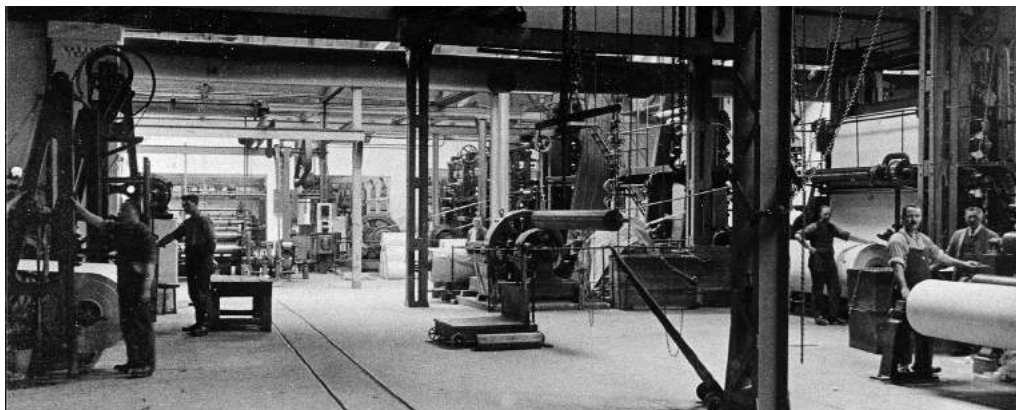
Her lå også en bygning benævnt som »Stalden«, hvor fabrikkens hest havde stået og de vogne, der havde været brugt til fabriksdirektørens byture. I mange år opbevarede vi disse vogne hovedsagelig Landauere, indtil de blev afleveret til Dalumgård. Fabrikken har altid været kendt for at behandle sine folk godt, så selv om det var nogle år siden, man havde nedlagt hestekørslen, så var »Hans Kusk« stadig ansat og indgik i staben af medhjælpere.

Papirarbejdertradition

Det med at være ansat på Dalum Papirfabrik var en ære og tradition i mange familier, hvor søn afløste far, og moderen måske også var ansat, og det var en selvfølge, at familietraditionen fortsatte. Så vi behøvede aldrig at søge folk. Ydermere havde man oprettet arbejderboliger i 5 opgange på Demantsvej samt legatboliger til ældre pensionister i 3 andre, og fabrikken vedligeholdte dem. Selv sådan noget nyt og moderne som voksenlærlinge, indførte Dalum for ca. 30 år siden.

Papirmaskinerne

Papirmaskinerne blev trukket af en langsgående aksel ned gennem »depotet«, og derefter af tovdrift ud til de enkelte maskiner. Denne aksel blev trukket af en 850 hk Duplex dampmaskine og en 1000 kw BBC-turbine ved 12 atm. damp, og de trak derved de 5 gamle pa-



Den gamle kalandersal

pirmaskiner. Den nyopførte papirmaskine PM 6 krævede så megen energi, at en ny kraftcentral (opf. 1948) var nødvendig med nye kedler til 64 atm. og en ny 1250 kw kondensations- og en 4000 kw modtryksturbine, og da man samtidig skulle afgive en mester til opstart af Fredericia Cellulosefabrik, blev det aktuelt med en ny mester med erfaring i modtryksdrift af turbiner, derfor min ankomst til Dalum fra Københavns Papir & Kartonfabrik, som var en del af DFP (De forenede Papirfabriker), som dengang endvidere bestod af Silkeborg – og Næstved – og Frederiksberg Papirfabrik samt bølgepapfabriker og grossistvirksomheder.

De gamle papirmaskiner nr. 1 og 2 var langsomtgående maskiner på ca. 2 meters bredde og en max. hastighed på ca. 100m/min. samt udstyret med gammeldags filtgausk. Da vi nogle år senere (ca. 1961) brød no. 1 ned, kunne vi se, at den havde været brugt til at lave avispapir på under 1. og 2. verdenskrig. PM 2' tørreparti blev senere genopstillet i det ene kaolinskur over mod kirken og virkede som efterlimemaskine for

produktioner fra maskiner uden intern limpresse. Det virkede fint; men der var for store transportproblemer, og senere blev en Voith-efterlimemaskine indkøbt og opstillet i det gamle PM 1 lokale.

Overgang til oliefyring

De nye kedler på kraftcentralen, der i årene lige efter krigen måtte køre med en blanding af brunkul og tørv blandet med polske støvkul, havde naturligvis lidt under den megen frigørelse af svovl, og måtte allerede i 1956 have nye luftforvarmerør, og fyret blev derefter lavet om til en kombination af kul og oliefyring og endte til sidst, da situationen blev bedre, med at blive ren oliefyring. Ved den rene oliefyring slap man endvidere for at bruge de besværlige transportelevators og conveyersystemer til at føre kullene op i kulsiloerne.

Brandøvelser

Der var mange gamle traditioner på fabrikken, bl.a. når der var brandøvelse, så optrådte brandmajor Frandsen i fuld uniform med skinnende hjelm og cykelstyrskæg med store armbevægelser og

høj stemmeføring, som leder af brandkorpset. Man skulle bl.a. først opstarte en transportabel damphjælpekedel med træ til at trække den dampdrevne brandpumpe.

Endvidere var det sådan, at næsten alle havde deres mad med i en lille spand og fik maden opvarmet fra spec. dampvarmekasser, der var placeret mange steder i fabrikken. Dette fortsatte i mange år.



Opstilling til brandøvelse på papirfabrikken i 1911

3-skiftet vagt

Produktionen kørte med en 3-skiftet vagt som forårsagede, at man standede maskinerne kl. 6 søndag morgen for rengøring og vedligehold. I søndagsdøgnet leverede vandturbinen det meste af den nødvendige jævnstrøm, og hjalp med at holde det nødvendige »flodemål« i foråen. Man startede så igen mandag morgen kl. 6 og holdt så ellers 14 dages sommerferie og lukkede ned ved påske, pinse og jul.

Week-end ordning i 1960'erne

I tresserne blev fabrikken pludselig verdensberømt på Fyn, fordi man lavede sit vagtsystem om og ville køre kontinuerligt. Derfor lavede man en week-end ordning, således man på en week-end med 2 x 12 timers vagter kunne tjene en hel uge-

løn. Dette var uhørt på det tidspunkt og mange skrantende landbobedrifter over hele Fyn så pludselig en mulighed for at få gården til at løbe rundt. – Landmand på hverdage og papirarbejder i week-enden. – Dette krævede dog et helt andet kørselsmønster for vedligeholdelsesafdelingen, så det blev planerede stop og en kombination af arbejds- og tilkaldevagt for håndværkere på søn- og helligdage.

Udlændinge blev indlogeret på klosteret

Det er klart, at de mange moderniseringer, der skete på fabrikken, sommetider krævede mange udenlandske montører, der naturligvis gerne ville bo så tæt ved arbejdet som muligt. Så i mange år havde vi et utroligt godt samarbejde med klosteret, hvilket passede fint, når vi havde

sydtyske eller schweiziske montører, idet de jo også var katolikker. Især i højtiderne var dette en god løsning, og der var kun ét problem – maden var for god, så montørerne tog for meget på i vægt.

Øgenavne

Næsten alle i produktionsafdelingen blev udsat for at have et øgenavn, sommetider ret særprægede. Jeg husker »Due-Børge«, »Grønne-Børge«, »Smukke-Børge«, »Slengerick«, »Myreslugeren« samt »Den overskårne Kæmpe« (han blev brugt til arbejde i kedelbeholderne). Mange mennesker har jeg aldrig kendt det rigtige navn på.

Konservativ personalepolitik

Fabrikken var i grunden meget konservativ i sin personalepolitik, og det er klart, at med ca. 800 mennesker ansat, og deraf omkring 100 damer til håndsortering, samt at det var lige i overgangstiden mellem »De« og »du«, kunne det ikke undgås, at der var nogle, der fik sympati for hinanden; men det måtte foregå i det skjulte og aldrig mellem funktionær og arbejder.

ODIN 48

Men så i 1948 blev der startet en idrætsklub, der med fodbold i højsædet kom til at hedde »ODIN 48«. Denne klub fik eget baneanlæg med klubhus (en gammel tyskerbarak, som havde været brugt som montørbolig ved kraftcentralens bygning). Klubben blev vinder af den interne fabrikketurnering (indenfor DFP) 10 år i træk, og indenfor den lokale firmaidræt blev klubben fynsmester flere gange og bevirkede endvidere en udjæv-



Kraftcentralen. Betonpillerne i åen var beregnet til at bære et sæt nye jernbanespor, som dog aldrig blev til noget

ning af skellene mellem høj og lav på fabrikken. Senere havde klubben både herre- og damehold i håndbold samt badminton og bordtennis, så alt i alt en driftig klub.

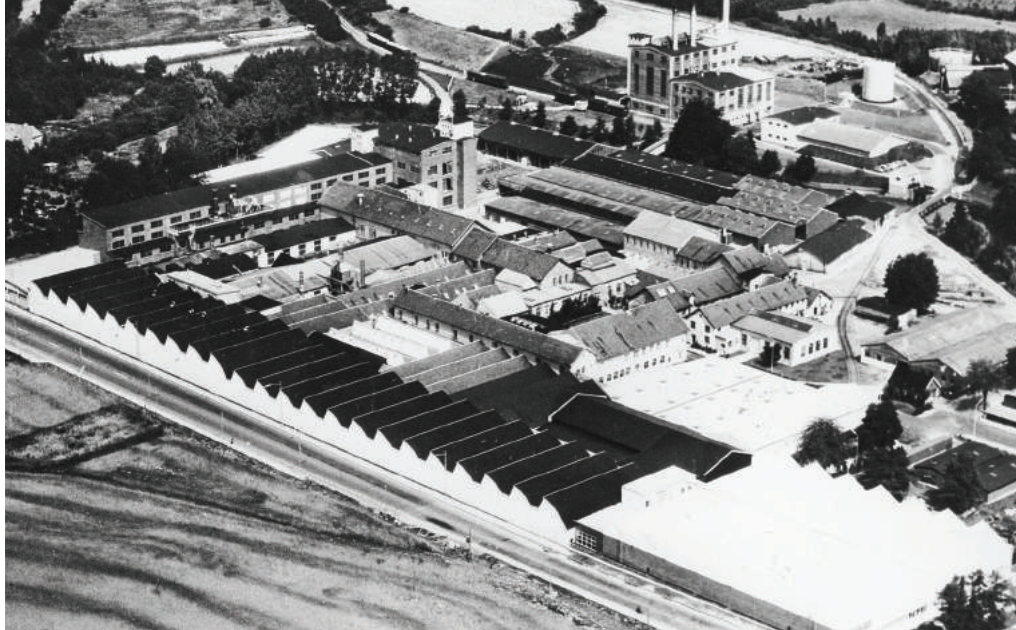
Tekniske milepæle

I min tid som nybygningsmester søsatte og ledede jeg mange meget forskellige projekter bl.a. følgende tekniske milepæle:

1959: PM 3 : ny pulper (til erstatning af gl. hollændere) – Sunds-rensesystem – Bell indløbskasse – Voight-sugegausk samt Venta-nippresse – Thiry tørreparti – Kuster S valse-kalander – Eck-kalander no. 11

1964: PM 6 forlængelse med Thiry eftertørreparti og Kustervalse

1966: Eck-Blade-coater med flying-splice ved 800m/min. – mekanisk en



Luftfoto af Dalum Papirfabrik som den så ud i 1960'erne

succes, men økonomisk en katastrofe. Udskudsprocenten på ca. 25% satte røde tal i regnskabet i de efterfølgende mange år og var vel hovedårsagen til at fabrikken langt senere ikke overlevede som DFP, men senere blev opkøbt af Sukkerfabrikkerne og senere solgt til Svenska Cellulose.

Den lange række af underskudsgivende år blev forsøgt brudt ved en markant modernisering af produktionen med det helt store projekt PM 7 – finsk maskine fra Wartsila/Valmet, der med international byggestyring fra Sandwell/Schweits en overgang på ca. et halvt år krævede, at jeg måtte rejse til Finland ca. hver 2.-3. uge for at kontrollere fremstillingen af maskinen p.g.a. en strejke, der truede med at sætte vores maskine langt tilbage i køen, fordi vore bøder for forsinkelse ikke var store nok.

Stengang som skulptur

Det åbne areal mellem sorterbygningen og det nuværende portnerhus var oprindeligt »den lave eng« i modsætning til

»den høje eng«, som lå på den anden side af åen mellem den nye kraftcentral og det kommunale gasværk.

Den lave eng blev brugt til opmagasinering af udskiftede maskiner samt rustfri rør og kar, og materialerne blev ind imellem solgt som skrot til H.I. Hansen.

På ferieture opdagede jeg, at en gammel papirfabrik havde opstillet en gammel stengang udenfor porten og kom i tanker om, at vi havde 2 stk. stengange stående på den lave eng (stengangene var blevet afløst af hollænderier og senere pulpere). Så ved hjemkomsten hentede vi den gamle kludestengang nr. 5, fjernede rust, malede den og placerede den inden for porten ved portnerhuset. Der var ingen, der protesterede, bortset fra nogle, der mente, at den burde stå uden for porten. Så 14 dage senere flyttede vi den ud på sin nuværende plads, hvor den har stået siden, bortset fra en periode, hvor den har været udlånt som vartegn til trykkerimuseet på Brandt Klædefabrik i forbindelse med en stor udstilling.

U-landsprojekt i Tyrkiet

Da man åbenbart inden for koncernen havde overskud af teknisk personale, der skulle aktiveres, indgik man aftale med den tyrkiske stat om et u-landsprojekt og opstillede en papirfabrik i Aydia lidt nord for Ismir. DFP leverede teknik og know-how og tyrkerne økonomi og mandskab. I fleresituationer har jeg måttet rejse derned p.g.a. tekniske problemer, nogle gange alene eller med en dansk specialist, fordi de oprindelige leverandører ikke syntes, at situationen var sikker nok for deres folk; men der har aldrig været problemer.

Bidrag til hovedkontoret blev for stort

DFP havde for vane at tage sine direktører fra den tekniske stab, men en dygtig tekniker behøver ikke at være en god økonom og handelsmand, og i mange tilfælde kørte man for længe med urentable produktioner blot for gammelt venskabs skyld. Men jo større og hurtigere maski-

nerne blev, desto dyrere blev omstillinger, det kunne ofte tage timer, før der var ro i systemerne igen. Bidraget til hovedkontoret blev efterhånden for stort for de enkelte fabrikker bl.a. ved jeg, at Dalum i 60'erne betalte ca. 24 mill. før der blev noget til os selv. Efter indkøringen af PM 7 eksperimenterede vi med at lave genbrugspapir med godt resultat. Alligevel blev Dalum pludselig proklameret som fin-papirfabrik, endskønt jeg vidste, at der f.eks. i Jamsankoski (Finland) stod 2 finpapirmaskiner. De var begge en halv gang større og kørte næsten dobbelt så hurtigt med fælles betjeningsmandskab og fælles pulper, så PM 7 havde ikke en chance i det selskab.

Som tidligere ansat gør det godt at se, at en forenklet produktion uden BC og uden filmat-kalendervalse og kalandre kan betale sig og give overskud

Gunnar Namø var maskinchef på Dalum Papirfabrik fra 1953- 1984

Kirkebogen lagt på hylden

Af Henning Stigsen

Det begyndte i 1645 ...

Kong Christian den 4. pålagde den 20. maj 1645 præsterne i Danmark at »holde rigtig kirkebog med dag og dato for, hvor mange der fødes i sognet samt hvor mange der vies og dør«. Disse bestemmelser er gentaget i Danske lov fra 1683.

Dalum sogns første kirkebog er fra 1646 og ligger i landsarkivet her i Odense.

Undertegnede har været i landsarkivet for at se den. Den originale er dog ikke tilgængelig for publikum, men ligger som kopi.

Eftersom jeg har ført kirkebog for Dalum Sogn i en årrække, var det en speciel oplevelse at holde den første kirkebog fra Dalum i hånden – Dalum Sogns første kirkebog fra 1646!!

I Danmark har den civile personre-



Dalum sogns første kirkebog fra 1646

Foto: Henning Stigsen

gistrering således over 360 års historie bag sig.

Før 1812 måtte den enkelte præst selv bestemme, hvordan han ville indrette kirkebøgerne og i hvilken orden han ville indskrive dåb, vielser og begravelser, men samme år blev det bestemt, at kirkebogen skulle føres på fortrykte skemaer, og at der skulle føres 2 sæt kirkebøger med

samme data: Hovedministerialbog og kontramministerialbog.

Disse bøger måtte aldrig opbevares under samme tag. Så var man sikret, hvis det ene sæt gik til ved en brand, hvilket før hen ofte skete i præstegårde med stråtag.

Således har de 2 sæt kirkebøger også været opbevaret her i Dalum.

– og sluttede i 2002 ...

Kirkeministeriet har gennem flere år arbejdet på at lade den håndførte kirkebog overgå til edb. Men før man kunne overgå til edb-registrering, skulle alle fødte personer verificeres (Verificering betyder »fastslå rigtigheden af«).

Dette arbejde bestod i at kontrollere og overføre data fra kirkebogen og sammenholde det med CPR-registret således, at det kunne danne grundlag for en fælles »kirkebogsdatabase«, som alle landets sogne kunne få oplysninger fra.

Alle personer, der var født her i landet fra 1960 til 2002, skulle altså verificeres. Her i Dalum blev det gjort af kirkekontorets medarbejdere.



Kordegner Henning Stigsen arbejder med den elektroniske kirkebog

Det var et stort arbejde for præster og kordegne i hele landet og var ikke helt uden problemer.

– men fortsætter ...

Vi blev klar til sognets DNK-dag (Den Ny Kirkebog) som var d. 1. november 2002. Fra den dag gik man i landets kirkesogne over til at føre kirkebøgerne elektronisk.

En æra var dermed slut. Den håndførte kirkebog var blevet erstattet af den elektroniske kirkebog.

De »gamle« kirkebøger vil imidlertid stadigvæk være samfundets grundregistrering for de mennesker, der er født, viet og død i Dalum sogn før år 2002.

Det ene sæt kirkebøger er nu afleveret til Landsarkivet, og det andet sæt vil også fremover stå i en brandsikret boks på kirkekontoret og være et nyttigt redskab til servicering af de mennesker der står i bøgerne.

– og fortsætter ...

Vi begyndte med den elektroniske kirkebog i 2002 og skriver nu 2009.

Arbejdet med at føre kirkebogen er nu ren rutine. Den håndførte kirkebog havde sine kvaliteter rent historisk, og de er der stadigvæk, idet de gamle kirkebøger altid vil blive bevaret.

Man har i dag større muligheder for at servicere borgere i Danmark med den elektroniske kirkebog. Alle oplysninger kan hentes frem på pc-skærmen, uanset hvor man bor i Danmark og hvor mange gange, man flytter. Samtidig kan præster og kordegne nu »læse« hvad der står i kirkebøgerne. Det kunne godt være lidt af en prøvelse at »tyde« forskellige håndskrifter i de håndførte kirkebøger.

Indførelsen af den elektroniske kirkebog i Danmark vil jeg generelt betegne som en succes – også for Dalum Sogn.

Henning Stigsen er kordegn ved Dalum Kirke

»Jeg er fredsommelig, men naar jeg taler, da er disse rede til Krig«

Slaget om løgn og sandhed mellem Pastor Moe af Fruens Bøge og statsminister Neergaard

Af Lars Hagensen

En af de mindre kendte fejder i Danmarkshistorien har tilknytning til Dalum. Den blev udkæmpet af to af datidens kendte personligheder og handlede om noget så vigtigt som løgn og sandhed. Det hele begyndte med den økonomiske krise, som prægede Danmark i begyndelsen af 1920'erne og så en pensioneret præst, der fulgte sin samvittighed.

Landmandsbankens krak og en famøs erklæring

I 1922 oplevede danskerne et økonomisk jordskælv, da landets største pengeinstitut, Landmandsbanken, kraktede. Landmandsbanken var ikke blot Danmarks, men tillige Nordens største bank og øvede som sådan en afgørende indflydelse på det økonomiske liv. Som altid var det småsparerne, der blev ramt hårdest. Da mange nervøse mødte op om morgenen den 18. september 1922 ved bankens hovedsæde på Holmens Kanal, var banken ganske enkelt ude af stand til at udbetale kontanter.

Dagen forinden havde der været krisemøde med repræsentanter fra den finansielle sektor. Også den daværende statsminister og venstremand Niels Neergaard¹ (1854-1936) havde deltaget og man havde besluttet at redde banken indtil videre. Situationen var naturligvis overophedet og dønningerne gik højt.

Bankens ledelse blev efterfølgende afsat, en enkelt kom i fængsel og flere andre fik efter omstændighederne små bøder. Bankens direktør, Emil Glückstadt, fik imidlertid aldrig nogen dom, da han døde midt under retssagen.

Ligesom i dag kommer finansielle katastrofer ikke uden videre, der forekommer ofte længe før selve jordskælvet mindre rystelser og advarsler. Sådan forholdt det sig også i 1922. Allerede i sommerens løb havde man på højeste plan diskuteret Landmandsbanken og den 9. juli havde statsminister Neergaard i en erklæring udtrykt sig beroligende om Landmandsbankens situation. Om Neergaard handlede mod bedre vidende eller ej blev den efterfølgende fejdes kerne. For ikke alle, hverken i oppositionen eller blandt private, følte sig overbeviste om rigtigheden i statsministerens erklæring. En af de sidste var bosiddende i Dalum på Carl Baggers Allé nr. 57 og det var ikke en Hr. hvem som helst.

Pastor Moe og Harboøre-ulykken

Navnet var Moe. Carl Moe (1848-1927). Tidligere sognepræst i Harboøre fra 1877-85, siden i Skanderup ved Kolding indtil 1922 og fra 1915 til sin død i 1927 desuden formand for Den Danske Forening for Indre Mission. I dag kender de færreste vel denne Herrens



Pastor Carl Moe (1848-1927)

kompromisløse stridsmand, men i 1922 huskede mange stadigvæk navnet og de fleste udenfor Indre Mission forbandt nok pastor Moe's navn med en særlig begivenhed. På kirkegården i Harboøre står et dystert monument over en tragisk drukneulykke, hvor 48 fiskere omkom i bølgerne under en voldsom storm den 21. november 1893. I Harboøre tilkaldte man sognets gamle præst, Pastor Moe, som ved en fællesbegravelse af 14 fiskere holdt en begravelsestale, der kom til at sende dønninger gennem det øvrige land. Det var faktisk en trøstetale, men helt i tidens ånd også en vækkelsestale. Især det sidste vakte forargelse og da ulykkens omfang havde fået en del journalister helt ud til Harboøre, så blev Moe's

tale refereret i de københavnske aviser, bl.a. af Politikens Henrik Cavling. Særligt oprørt blev man over vendinger som disse i talen: »dersom I ikke omvender jer nu, kan I aldrig frelses« – og »det nytter ikke at nægte, at en del af dem, der ligger i disse kister, ikke havde noget liv i Jesus«. Henrik Cavling konkluderede: »Det var ikke en begravelse. Det var en eksekution«.

Egentlig havde Carl Moe ikke udtrykt sig anderledes end de fleste i Harboøre dengang ville have forventet, men for de udensøgs journalister var den indre missionske tale lidt for skrap kost.

Djævelen og Løgneren er én og samme

Moe gik aldrig på kompromis med hvad han anså for sandheden. Hverken høj eller lav gik ram forbi. I 1922 var Moe flyttet til Carl Baggers Allé 57, hvor han håbede på en fredsommelig livsaften. I huset boede desuden hans 3 ugifte døtre, en som husbestyrerinde, en anden sengeliggende på grund af sygdom og en tredje, der var arbejdsløs porcellænsmaleske. I efteråret 1922 var Moe inviteret til Harboøre, hvor han havde prædikeret ved en efterårsfest. I prædikenen, som blev refereret i landets aviser (Moe var jo en kendt prædikant), havde han påvist, at Djævelen og løgneren var en og samme sag. I sine erindringer fortæller Moe selv: »Dette paaviste jeg nærmere ved at tale om al den Løgn, der herskede i Verden, bl.a. ogsaa i Statsstyrelsen, hvor alt gik ud paa at forvanske Kendsgerningerne og snigløbe hinanden. Som Eksempel nævnede jeg, at vor egen Regerings Chef havde gjort sig skyldig i Løgn ved Ud-



I huset her boede statsminister Neergaards onde ånd, pastor Moe i Dalum.

Moe havde angrebet statsministeren for løgnagtighed og »en skønne Dag mødte en Politiasistent op i mit Hjem, Carl Baggers Alle 57 ved Fruens Bøge, med en stævning«

stedelsen af en vildledende Erklæring om Landmandsbanken, og at han desuagtet af de Politiske Partier fik et Tillidsvotum.« Aviserne slog Moe's anklage stort op med overskrifter som »Pastor Moe beskylder Statsminister Neergaard for bevidst Løgn«.

Danmarks statsminister kunne naturligvis ikke sidde denne anklage overhørig og anlagde til Moe's store forbitrelse injuriersag mod ham. Det var en fornærmelse og tilmed en lusket måde

at slippe udenom sagens kerne på. For dermed blev sagen efter Moe's mening nedtonet til en personlig sag mellem ham og statsministeren og ikke en livsvigtig sag om sandhed og løgn. At statsministeren så tilmed selv var præstesøn, har næppe formildet den stridbare præst i Dalum, der gerne citerede Davids Salme 120,7: »Jeg er fredsommelig, men naar jeg taler, da er disse rede til Krig«.

Berettigelsen af en nødløgn og et mislykket forlig

Den 8. december 1922 var der indkaldt til Forligsprøve på Odense Thinghus. Herredsdommer Roepsdorff og pastor Moe diskuterede længe berettigelsen af nødløgn, men et forlig kunne man dog ikke enes om. Så gik sagen sin gang i retten i Odense Ret og den 23. december faldt dommen, der gik Carl Moe imod. I Underrettens dom blev statsministeren frikendt for »bevidst Løgn«, da han ikke selv havde affattet den famøse og efter Moe's og andres mening vildledende Erklæring om Landmandsbankens likviditet. Dommen lød derfor:

»Thi kendes for Ret: De af Sagsøgte, fhv. Sognepræst C. Moe, om Sagsøgeren, Statsminister N. Neergaard, brugte Undladelser »skyldig i bevidst Løgn« og »vitterlig har løjet« bør døde og magtesløse at være, og bør Sagsøgte til Statskassen bøde 400 Kr. eller i Mangel af denne Bødes fulde Betaling hensættes til dens Afsoning med simpelt Fængsel i 20 Dage, samt betale Sagens Omkostninger, derunder de Afgiftsbeløb, som Sagsøgeren som benificeret Part har været fritaget for, og Salær til den kst. Kammeradvokat 200 Kr.«

I Moe's øjne havde han imidlertid vundet sagen, da statsministeren jo dybest set var fundet skyldig. Erklæringen havde jo været misvisende, selvom statsministeren ikke selv havde udformet den. Moe var efter sin bedste overbevisning uretmæssigt dømt for at føre »uforsvarlig Tale«.

»Dette vakte min største Forbavselse«

Da det altså ville være urimeligt, at sejrherren skulle betale krigsomkostningerne, så appellerede den freds- og sandhedselskende præst på Carl Baggers Allé mod alle gode råd sagen til Landsretten. Moe forsøgte i den følgende tid uden held at tvinge Statsministeren til selv at møde frem i retten. Derimod mødte andre prominente vidner op, nogle direktører, heriblandt Nationalbankdirektøren. Da de blev spurgt om Erklæringen og om den var beregnet til at vildlede, svarede de alle benægtende: »O nej, de vidste ingen Ting, de havde ingen Anelse om Verdens Ondskab og kunde slet ikke tænke sig, at der var noget galt paa Færde med Landmandsbankens Sager. Det var jo svært til Gunst for Statsministeren. Jeg maa tilstaa, at dette vakte min største Forbavselse«, noterer Moe sig. Underrettens dom blev ikke uventet stadfæstet, bøden til statskassen forhøjedes til 2000 kr. eller fængsel i 3 måneder. Desuden skulle »Appellanten, fhv. Sognepræst C. Moe af Fruens Bøge, til Indstævnte, Statsminister N. Neergaard, betale 400 kr. i Sagens Omkostninger«.

4193 Kroner og 36 Øre

Carl Moe erkendte efterhånden sit nederlag, men ikke at han havde uret: »Mon en almindelig Forbryder ogsaa kan blive frikendt, naar han blot haardnakket nægter sig skyldig i noget, som alle og enhver dog véd, at han har gjort, og som han selv ved anden Lejlighed har tilstaaet?« Det blev dyrt for den pensionerede præst. Sagens omkostninger beløb sig efterhånden til 4193 kroner og 36 øre »en ret smuk Fortjenstmedaille i Guld for den, der ikke har Udsigt til at opnaa nogen anden.« Carl Moe's venner landet over sendte imidlertid så mange penge til Dalum, at Moe blev holdt økonomisk skadesløs og i øvrigt herefter kunne henleve sine sidste år i Dalum uden at lide nød. Men konklusionen for Moe i erindringsbogen »Oplevelser« fra 1926 var den bitre: »Jeg lærte af denne Affære, at der ikke er ens Ret for alle Landets Borgere.« 2 Carl Julius Moe døde i 1927 og ligger begravet på Skanderup Kirkegård.

- 1 Niels Thomasius Neergaard var konseilspræsident fra 1908 til 1909 og statsminister fra 1920 til 1924
- 2 Moe, Carl: Oplevelser. En Fortælling fra det virkelige Liv. O. Lohse, København 1926

Lars Hagensen er sognepræst ved Dalum Kirke

Ligkisteskabet

Af Verner Andersen

Kordegner Henning Stigsen spidsede ørerne, da han i foråret 2007 blev ringet op



*Hjørneskab fremstillet af ligkistetræ – formentlig af tømrer Mads Jørgensen
Foto: Odense Bys Museer*

på Dalum Kirkes kontor. Det var fru Else Møller, der fortalte, at hun havde et møbel, som var lavet af brugte ligkister, der engang havde stået i Vinds Kapel i

Dalum Kirke. Hans interesse var straks vakt, og han aftalte, at han skulle se skabet og høre historien bag det.

Else Møllers mor Mary Møller var gift med Viktor Theodor Møller (»Sygekasse-møller«) fra Dalum. De købte et godt og gedigent hjørneskab af en lokal snedker. Han havde haft svært ved at sælge sine møbler, når køberne blev klare over, at træet stammede fra brugte ligkister.

Skabet står, efter at Else Møller er afgået ved døden, hos hendes datter Toni Møller. Hun mener, at hendes bedsteforældre kan have købt skabet, fordi de var ateister.

Skabet måler 161 cm x 1117 cm. Det er et hjørneskab med skabsdybde 71 cm. Lågen er massivt knastfrit egetræ, der er lakeret mørkebrunt. Lågen er i alle tre felter smykket med blomsterranker. Rammetræet og siderne er egefineret fyrretræ, der er lakeret med mørk shellak. Beslag og lås er af en type, der blev anvendt fra slutningen af 1800-tallet til ca. 1920. Den nuværende bagklædning er af fyrretræ og erstatter sandsynligvis en tidligere bagklædning af billigere bjælker. Gesimslisterne er af profileret egetræ. Der har oprindeligt været en opsats, som Else Møller fik fjernet, da den ikke var god at støve af. Der er ikke mærker eller lignende i det massive egetræ, der kan af- eller bekræfte formodningen om, at træet stammede fra kisterne i Vinds Kapel. Skabet er lavet med salg for øje.

Det viste sig umuligt at finde et billede af det indre af kapellet, så man f. eks. kunne sammenligne listerne udformning.

Iver Vinds kapel

Chr. IV havde i 1646 givet Iver Vind tilladelse til at indrette et kapel i Dalum Kirke. Han indrettede en gravkælder under korsarmens østre del. Mellem de to arkadebuer mod kirken opførtes en spærremur »med den ejendommelige af Hans Drejer forfærdigede dør«. De Vindske kister var af egetræ og beklædt med læder, der blev holdt på plads af søm, hvis hoved prydes med Vindernes våben. De afdøde var lagt i zinkkister inden i egekisterne. Der blev begravet mindst 15 personer af slægten i kapellet, står der i Dalum Sogns Historie. Da Jakob Hansen skrev sit bidrag til Dalum Sogns Historie i Dalum Hjallese Avis i 1922, fandt han imidlertid kun otte kister. Slægten Vind passede godt på sin ejendom. Kisterne blev således restaurerede.

Ved den gennemgribende restaurering af kirken 1926-1929 blev Vinds

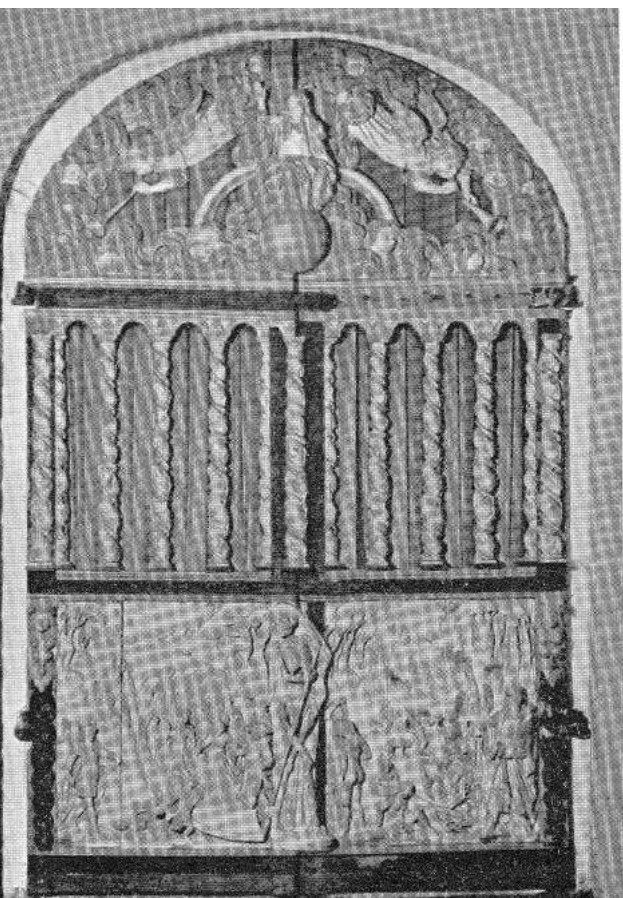
Kapel inddraget i kirkerummet. Kisterne med medlemmer af familien Vind blev efter aftale mellem hofjægmester Vind og Dalum Kommune gravsat syd for kirken. Aftalen blev stærkt anbefalet af Nationalmuseet ved dets direktør M. Mackeprang. På kirkens sydside blev opsat en tavle med inskription af arkitekt J. Vilh. Petersen. Dekorationsbilledhugger Niels R. Rasmussen tilbød i 1930 at udføre tavlen i Bremersten efter tegning for 550,00 kr.

I 1938 bekræftede Nationalmuseet over for hofjægmester O. Vind, at han var den retmæssige ejer af de genstande, der som oven for omtalt var indleveret i forbindelsen med inddragelsen af kapellet i kirkerummet. Hofjægmesteren udvalgte derefter de genstande, der vedrørte slægten Vind, som han hjemtog. Han skænkede dog Nationalmuseet et barnekistelåg med kisteplade. Da de



Tømrmester Mads Jørgensen (yderst til venstre med saven) fotograferet i 1890 sammen med familien og medarbejdere foran boligen og værkstedet på Møllervej 11

Benzonske kisteplader af sølv havde stempler fra Odenseanske mestre, blev de sammen med de Benzonske tinkisteplader tilbudt Odense Bys Museum, hvor de stadig er deponerede.



Låge til Iver Vinds kapel i Dalum Kirke

Benzonfamiliens gravsted

Forrummet blev senere anvendt som gravkapel for familien Benzon, da den overtog Christiansdal. Niels Benzon blev som den første begravet i Vinds kapel 1768.

Ved kirkens restaurering blev også Benzonfamiliens kister i 1926 flyttet til en gravplads nord for kirken. En gravsten ved den efeudækkede grav eksisterer stadigvæk. En del af Benzonfamiliens kister synes dog at være fjernede efter salget af Christiansdal i 1881, men inden århundredeskiftet.

Da Dalum Kommune købte Dalum Kirke i 1912, overtog sognerådet også forpligtigelserne. I en Pante=Attest, der er heftet til skødet ved salget 1906, nævnes dels de gravsteder, som kirkeejerne har solgt, dels at der er forbeholdt den Benzonske Familie en åben begravelse i kirken. Til sognepræsten udredes årligt 1 td. 4 skp havre for at føre tilsyn med begravelsen, der også omfatter de Vindske kister.

Kirkegårdskontoret under Odense Kommunes By- og Kulturforvaltning har ingen oplysninger om, hvor slægten Vind er begravet og heller ikke om, hvornår det Benzonske familiegravsted (Afd. C. 116-120 og 123-125) er anlagt. Selv om genbegravelser kræver biskoppens tilladelse, er der ingen oplysninger om »Ligflytninger« ved Dalum Kirke i Fyns Biskop og Stifts Arkiv. Der er heller ingen omtale af ligflytninger i Dalum Sogns Menighedsrådsforhandlingsbog, men det kan skyldes, at kirken var ejet af kommunen og kapellet af slægten Vind. Heller ikke ved sognerådets forhandlinger ved mødet den 12. august 1927 om de problemer, der var i forbindelse med, at jordlaget uden for kirken skulle bringes ned i plan med kirkens sokkel, blev ligflytningerne nævnt. Kommunen måtte indføre begrænsninger i brugen af de gravsteder, der lå omkring kirken.

Indskrifterne i Dalum Kirke

Arkivassistent Holger Hansen skrev om indskrifterne i Dalum Kirke i Personalhistorisk Tidsskrift i 1906. Han skrev bl.a., at »Naar man for nogle Aar siden kom ind i dette Kapel, gav det Indtryk af nylig at have været genstand for et fjendtligt overfald. Kisteplader og smukke Messingnagler laa spredte paa Gulvet, og Kisternes Antal var tydelig nok mindre end oprindelig«. Han oplyser videre, at nogle af kisterne i den allernyeste tid er taget bort, og ligene nedgravet et sted på kirkegården.

Tømreren fik ligkisterne til møbler

N. O. Jørgensen, der var organist ved Bolbro Kirke, har indleveret sine erindringer til Dalum Hjalles Lokalhistoriske Arkiv. Han fortæller heri, at hans far Alfred Jørgensen har fortalt, at farfaderen Mads Jørgensen, der var snedker og tømrer, boede på Dalum Møllervej. Han arbejdede meget på Christiansdal og i kirken.

Da kammerherre Benzon foretog en oprydning i kirken, fik Mads Jørgensen efter barnebarnets erindringer bestilling på at lave møbler af træet fra kisterne.

Han fik kisterne hjem på værkstedet, hvor han skilte dem ad. Det var et ret ubehageligt arbejde, særligt ved aftenstid, når rotter og mus puslede på loftet og vinden suste i de store elmetræer. Hvis han havde glemt at rydde op og spænde saven op, kunne forbipasserende høre, hvorledes der blev arbejdet i værkstedet om natten. Støjen forsvandt først, når værkstøjet var lagt på plads.

Mads Jørgensen skulle også sørge for, at de balsamerede lig fra kisterne, blev an-



Murermester Erik Madsen som hjalp tømrermester Mads Jørgensen med at begrave de balsamerede lig i en fællesgrav på kirkegården.

bragt i en fællesgrav på kirkegården. Han fik murermester Erik Madsen til at hjælpe med dette lidt ubehagelige arbejde. Ligene blev lagt lagvis i fællesgraven med kalk og humle imellem. Medens de var til frokost, gik forvalteren på Dalum Papirfabrik hr. Budberg en tur på kirkegården. Det har ikke været muligt at finde oplysninger om forvalter Budberg. Uheldigvis gled han og faldt ned i graven. Han var netop ved at krybe op, da Mads Jørgensen og Erik Madsen kom tilbage. Budberg var smurt godt ind i kalk og humle. Erik Madsen så ham først og råbte til Mads Jørgensen: Skænk mig en stor snaps Mads, for nu kommer de sgu op igen!

I erindringerne står, at myndighederne forlangte, at kisterne skulle samles og stilles på plads i kirken.

Skabet »snakkede med«

N. O. Jørgensen fortæller, at hans farfar var fyldt med gavtyvestreger og giver flere eksempler. Der er også i erindringerne episoder, hvor det overnaturlige spiller en rolle.

Else Møller fortalte, at der faktisk var noget magisk over skabet. Når man i hjemmet talte om alvorlige ting, kunne skabet finde på at »snakke med« ved at knirke eller lade lågen springe op.

Toni Møller erindrer, at hendes tante Constance slet ikke turde være i samme stue som skabet. Sygekassemøller købte huset på Thordahls Allé 31 den 13.4.1918, samme dag som Else Møller blev født. Mary Møller var 38 år gammel, da de flyttede fra Solbakken. De kan have haft skabet med.

Afsluttende bemærkninger

Allerede tre dage efter flådens ran blev udførsel af egetømmer forbudt. Den følgende uge blev forbuddet udvidet til al handel med egetræ herunder brug til ligkister.

Da tømrer Mads Jørgensen var en story-teller, har han sikkert pyntet på historien, hver gang den blev fortalt, men den er sandsynligvis bygget op omkring en kerne af sandhed. Det må dreje sig om de ligflytninger, som arkivassistent Holger Hansen omtaler.

Det flotte knastfri egetræ i skabslågen kan godt være fra ligkister, der står fremme.

Mads Jørgensens oplysninger om, at myndighederne krævede kisterne tilbage i kirken kan være korrekte, men har ikke kunnet bekræftes. Da han havde begravet indholdet, er det nok tvivlsomt, om han har rettet sig efter påbuddet. Det kan også være et forsøg på at få solgt møblerne som almindeligt inventar.



Benzonslægtens familiegravsted på Dalum Kirkegård

Utrykte Kilder

Nationalmuseet
Korrespondance 1937-1942 om
kistepladerne.
Landsarkivet for Fyn
Fyns Biskop og Stiftsarkiv: Pakker 1869-
1883, A-journal 1924-40
Dalum Præstearkiv: Dalum Sogns
Menighedsraads forhandlingsbog

Bymuseet Møntergården
Afleveringer vedrørende Vinds kapel
Dokumentation vedr. ligkisteselskabet
v/Poul Rasmussen

Odense Stadsarkiv
Dalum kommunale arkiv: Kirken,
kirkegården 1907-58

Dalum Hjallese Lokalhistoriske Arkiv
N. O. Jørgensens erindringer

Dalum Kirkes arkiv
Materiale fra Dalum Kommune vedr.
restaurationen 1929

Dalum Papir a/s
Arbejderprotokol 1882 – 1945

Danmarks Mediemuseum
Dalum Papirfabriks arkiv 1874 – 1985

Litteratur

Dalum Hjallese Avis. Findes fra 1922 på
Statsbiblioteket i Århus.

Holger Hansen: Indskrifter i Dalum
Kirke. Personalhistorisk Tidsskrift 3 bd.,
27. årg. 1906, siderne 76-84

Jacob Hansen & Knud Mortensen: Da-
lum Sogns Historie. Dalum Kommune
1959.

Jacob Hansen v/ Bent Rasmussen:
Dalum Sogns gamle tømmer. Dalum-
Hjallese Lokalhistoriske Forening. Års-
skrift 2007.

Erkendtlighed

Da det er umulig at remse alle op, som
har svaret på spørgsmål om det mystiske
skab, må de finde sig en kollektiv tak

*Verner Andersen, lic. pharm., Fredens Alle 28,
5250 Odense SV, apoteker ved Dalum Apotek
1973-1999*

Hygge i sognerådet

At politikere må stå for skud i medierne, når de har trådt ved siden af, er ikke usædvanligt i vore dage, hvor tonen til tider kan være hård. Politikerne i Dalum måtte også holde for i 1956, men selv om sognerådets ødselhed gav genlyd i pressen i det ganske land, tog man det fra den humoristiske side, hvilket nedenstående avisomtale er eksempel på.



Vej-Hansen og hans navnkundige sønner

Af Bent Rasmussen

Når man berører Christiandals historie, kan man ikke forbigå godsforpagteren med benævnelsen »Vej-Hansen«, under hvilket navn han var blevet landskendt.

Christian Henrik Hansen var født på Holmegård ved Næstved 1797. Faderen var godsforpagter og senere godsejer. Som barn gik han i Herlufholm Skole, og i en alder af 24 år tog han Dansk Juridisk Eksamen og var derefter ansat nogle år på Valø Birkekontor. I 1825 blev han godsforpagter på Christiansdal, og i 1827 blev han gift med Bertha Marie Ammentorp, datter af Dalumpræsten Christian Ditlev Ammentorp.

Betegnelsen Vej-Hansen fik han for sine skrivelser om vejvæsenets vilkårlighed med hensyn til naturalarbejdets fordeling. Skønt hans skrivelser mødte stor modstand hos autoriteterne (et helt år var han under censur i aviserne), gav de dog stødet til forordningen af 29-9 1841 om vejvæsenet i Danmark, vejarbejdet og vejudgifternes fordeling, hvilket var en betydelig forbedring på vejvæsenets område. Vej-Hansen havde mange tilhængere, hvilket blandt andet gav sig udslag i, at han blev valgt til stænderdebuteret 1827 og 1841. Trods mange retssager imod ham, blev han dog valgt til rigsdagsmand for Odense Amts 7. valgkreds ved det første rigsdagsvalg i 1850.

I nekrologen over Christian Henrik Hansen den 21-12 1868 står blandt andet i Fyens Stiftstidende: Den afdøde var kommet til verden en ufredsdag i et



*Christian Henrik Hansen 1797 – 1868 –
også kaldet Vej-Hansen*

krigsår (Østrigs krig med Napoleon) og syntes at være født til kamp og strid. Vi tror dog ikke, at hans virksomhed har været uden betydning og heller ikke, at hans liv har været forgæves.

Begge sønner indskrev sig også i historien med stor samfundsmæssig betydning.

Sønnen Jens Julius Hansen

Den ene af sønnerne Jens Julius Hansen tog studentereksamen i Odense 1845 og blev cand. jur. 1852. Derefter blev han voluntør i Kultusministeriet, og i 1860 blev han fuldmægtig i Hof- og Stadsret-



Jens Julius Hansen 1828 – 1908

ten. Omtrent samtidig begyndte han en journalistisk karriere som medarbejder og senere ejer af dagbladet Danmark, som han i 1863 solgte til baron Blixen-Finecke. Derefter blev han tilknyttet Berlingske Tidende.

Senere gjorde han en usædvanlig karriere som dansk fransk pressemand i Paris og uofficiel diplomatisk agent. I 1870 knyttedes han til det franske udenrigsministeriums pressetjeneste. I 1887 blev han fransk statsborger og fransk ambassaderåd. Han opnåede en omtale som en betydningsfuld person under de uofficielle sonderinger og forhandlinger, der fandt sted mellem Danmark, Preussen og Frankrig om Nordslesvigs skæbne samt under forhandlingerne mellem Frankrig og Tyskland og fra 1890 mellem Frankrig og Rusland. Det er kendt, at det i 1864 og senere lykke-

des ham at få adgang til Bismarck for at tale med ham om Nordslesvig. Faderen Vej-Hansens kamp for retfærdighed på mange samfundsområder har givet smittet af på sønnen, hvis retfærdighedskamp for nordslesvigernes selvbestemmelsesret var en hjertesag, som Dalumdrengen sejt og udholdende kæmpede for hele livet.

Mindesten på Benzons Alle

En mindesten over Jens Julius Hansen blev 17. juli 1928 afsløret i anledning af 100 året for hans fødsel på Christiansdal. Stenen blev rejst på pladsen mellem Carl Baggers Alle og Benzons Alle i Rikkemindekvarteret på initiativ af Dalum Sogns Borger- og Haandværkerforening.

Stenen har følgende inskription:

Jens Julius Hansen

Født i Dalum 17. juli 1828

Død i Paris 29. januar 1908

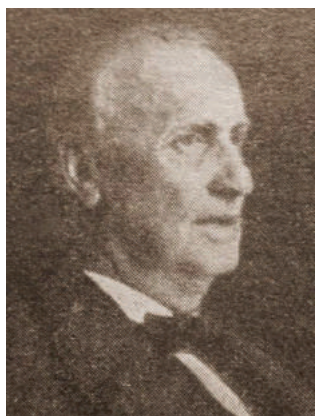
Virket til gunst for Danmark
ved freden i Prag 1866

Beboere i Dalum satte dette minde.

Sønnen Christian Ditlev Ammentorp Hansen

Født den 25-2 1843 på Christiansdal. Denne blev en meget kendt landøkonom, apoteker, fabrikant og godsejer. Det var da nogle virkeområder, hvor han gjorde sig kendt. Efter uddannelse til farmaceut holdt han mange forelæsninger på Københavns Universitet. Han fik også universitetets guldmedalje for prisopgaven: »En udvikling af forholdene mellem et stofs krystalform og dets kemiske sammensætning«.

I januar 1869 startede han Ny Farmaceutisk Tidende. Den 29. juni 1876



*Christian
Ditlev
Ammentorp
Hansen
1843 – 1912*

fik han bevilling som den første apoteker på det nyoprettede Kroneapotek på Gammelholm i København. Det var også en mand med fremdrift som faderen på Christiansdal.

Christian Ditlev Ammentorp Hansens interesse for uddannelse af farmaceuter lå ham meget på sinde, og han benyttede enhver lejlighed til som redaktør af Ny Farmaceutisk Tidende at agitere for en tidssvarende løsning på uddannelsen. Han blev medlem af den af justitsministeriet i 1887 nedsatte kom-



Mindesten på Benzons Alle over Jens Julius Hansen – Foto: Lars Hagensen 2008



*Christian
Ditlev
Ammentorp
Hansens
gravsten på
Gudbjerg
Kirkegård*

mission, som skulle udarbejde et forslag til en tidssvarende ændring af det farmaceutiske studium.

Christian Ditlev Ammentorp Hansen kunne imidlertid ikke godkende de bevilgende myndigheders smålighed. Han forpligtede sig derfor til for egen regning at opføre en bygning beregnet for 70 studerende. Bygningen blev af Christian Ditlev Ammentorp Hansen tilskødet med grund og inventar til staten. Staten bifaldt naturligvis løsningen. Denne ville så afholde udgifterne ved læreanstaltens årlige drift.

Den 1. november 1992 fejrede man hundredeåret for oprettelsen af Farmaceutisk Lærestalt i København. Chri-

stian Ditlev Ammentorp Hansen virkede som skolens første direktør indtil 31. oktober 1895, hvor han tog sin afsked efter ansøgning.

Af andre fortjenester kan nævnes, at han opfandt en konstant virkende og holdbar osteløbe. Hans industrielle virke omfattede også fremstilling af smørfarve og hjælpemidler til mejerier, der blev eksporteret fra egen fabrik i København til: Europa, de sydamerikanske stater, Australien og Sydafrika. Endvidere oprettede han en fabrik i New York.

Dalumdrengen fra Christiansdal ejede også godset Bødstrup på Sjælland og godset Mullerup på Fyn. For sine mange fortjenester opnåede han fire forskellige Dannebrogssordener og to franske ordener, ligesom han blev udnævnt til etatsråd. Det var et par driftige drenge fra Dalum. Broderen fik som omtalt en mindesten i Dalum, og i vestibulen på Farmaceutisk Lærestalt står en buste af Christian Ditlev Ammentorp Hansen. I parken på Mullerup Slot står også en buste af samme.

*Bent Rasmussen er arkivmedarbejder i
Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Arkiv*

Kirstine Nielsen 1922 – 2008

Søster eller Kirstine Go'hed – kært barn har mange navne – døde pludseligt d. 29. oktober 2008.

Kirstine havde i mange år været en trofast medhjælper i arkivet, men måtte for et par år siden sige stop, da det kneb med at se, og hun til sin store sorg ikke kunne få fornyet sit kørekort, så hun selv kunne transportere sig til og fra arkivet. Arkivets sommerudflugter,

julefrokoster og andre festlige anledninger ville hun dog ikke gå glip af, og til det sidste nød vi godt af Kirstines altid gode humør og lyst til at fortælle en god historie. Arkivet har 3 bånd, optaget i 1997 og 1998 hvor Kirstine fortæller om sit liv i Hjallese.

På baggrund af disse bånd har Jytte Raun redigeret og genfortalt uddrag af Kirstines fortællinger.

Bondefødt og kvaj opdraget

Sådan karakteriserede Kirstine sig selv, men hun fik ikke en helt almindelig bondepigeopvækst.

Kirstine fortæller, at hendes far var fra Langeskov-kanten og kom på Dalum Landbrugsskole. Efter endt uddannelse blev han bestyrer for en gammel kusine, Stine A'res (Andersen), som havde gården Godhedsminde.

Kirstines mor var fra Fangel og kom som pige på Godhedsminde. I første omgang blev det dog ikke til noget mellem dem, der senere skulle blive hendes far og mor. Moderen rejste nemlig derfra og blev husbestyrerinde ved en ungkarl i nærheden, og først da han viste interesse for husbestyrerinden, tog Kirstines far sig sammen til en forlovelse og senere giftermål. Han havde ellers svoret, at han ikke skulle giftes, og han var også medlem af en ungkarleforening, som holdt møder i Pavillon i Fruens Bøge Skov, men efterhånden gik de dog alle i fælden, som Kirstine udtrykte det. Hendes far og mor blev viet i Gråbrødre Kirke d. 26/6 1919, og allerede juledag blev

den første søn, Søren født. Den 9. januar 1921 fulgte Hanse, herefter Kirstine d. 3. marts 1922 og endelig igen juledag 1925 den tredje søn Bendix.

Kirstines første erindring

Kirstines første erindring knytter sig til Stine A'res, som i familien blev kaldt Didde. Hun husker hende som senge-liggende og syg, og da hun døde stod den grønne kiste under pæretræet i haven.

Kirstine fik af sin far fortalt en historie om hendes begravelse: Morten Gryn-møller, som var kustode på Dalum Landbrugsskoles museum, holdt meget af at gå til begravelser. Ved Didde's begravelse skulle der spises frokost, inden man tog til kirken, og det fortælles, at Morten Gryn-møller nåede at spise frokost tre gange, inden de tog af sted.

»Jæ ku' å godt sky'«

Kirstines far var i mellemtiden blevet forpagter af gården, og ved Diddes død overtog han den, da hun ikke havde anden familie.



Kirstine og Gurli i 1929 på Stationsvejen. I baggrunden ses Cikoriefabrikken

Da lillebror Bendix blev født var Kirstine knap 3 år, og hendes far har fortalt, at allerede dengang ville hun nødig stå tilbage for sine større brødre. Bendix, eller Bix som han som regel blev kaldt, blev som nævnt født juledag. Den dag havde familien andet at se til, og de glemte helt at hente bedstemor og moster på holdepladsen, så i stedet for at blive kørt i ponyvognen måtte de gå den lange vej til Godhedsminde, belæsset med blandt andet julegaverne. Faderen fortæller, at drengene fik hvert et propgevær, og til Kirstine var der en fin dukke, som kunne lukke øjne og sige moar. Hendes moster havde syet det fineste tøj til dukken, men Kirstine stod blot og surmulede, og da faderen ville høre, hvad der var galt, fik han svaret: »Jæ ku' å godt sky'». En fin dukke var slet ikke noget for Kirstine

– hun ville meget hellere have haft et propgevær ligesom drengene.

Leg og fritid

Selvfølgelig var Kirstines barndom præget af, at hun var ene pige blandt tre drenge. Hun sloges lige så godt som dem og gik ikke tilbage for noget. Legekammerater i nabolaget var der ingen af. Godhedsminde lå afsides, og naboen til den ene side var ungkarl og til den anden side boede et ældre ægtepar. De måtte altså klare sig med hinanden. Meget tid til leg var der heller ikke, men Kirstine mindes, at de om vinteren løb på is – ikke med skøjter, for det havde de ikke dengang, men træsko med jernbeslag var også gode. En sommer havde de vældig meget fornøjelse af gedekiddet Lise, som kunne trække vognen med mælkejunger,

men den åd også blomsterne i haven og potteplanterne i stuen. Det var kun én sommer, de fik lov til at beholde Lise.

De gik tit tur i marken, hvor deres far lærte dem rigtig meget om fugle og blomster. Hjemme havde de en bog med vilde planter, som de kunne konsultere. Nogle gange cyklede de ud til deres eng, hvor de havde kvier gående, og hvor de slog enghø. Dengang var der storke, bekasiner og et væld af forskellige blomster – og ingen forurening.

Om aftenen læste deres far højt for dem, gerne af højskolesangbogen, og Kirstine mindes en masse sange, som hun aldrig glemte teksterne til.

Børnene hjælp til på gården

Som sagt var der ikke så meget tid til leg, for allerede fra de var helt små, skulle de hjælpe til med arbejdet på gården. Kirstine husker, da Hanse var lille og havde til opgave at samle æg ved hønsene. Han kravlede igennem det lille hul til hønsehuset og samlede æg i sin kasket. Hønsene på pinden rystede han, for han troede, det var på den måde æggene kom ud. Efter turen tilbage gennem hullet i hønsehuset og over gårdspladsen med æggene i kasketten var det ikke altid, der var hele æg tilbage.

Der var mange ting, børnene kunne hjælpe til med. Dengang var det rigtig økologisk landbrug som Kirstine udtrykker det, og der skulle stikkes tidsler i kornet og samles sten på markerne. Roerne skulle luges, og Kirstines far ville have de skulle blok hugges, så de måtte ligge på knæ og udføre lugningen. Kirstine mindes de uendeligt lange rækker, de havde at se frem til.

Gårdens dyr skulle passes, og dengang havde de både hunde, katte, høns, ænder, gæs og grise, som børnene kunne tage sig af. Kirstine mindes, at de engang havde en gås med 17 gæslinger – det var et godt kuld.

Allerede som 7 årig lærte Kirstine at malke, og det fortrød hun senere, for det blev hendes faste arbejde at malke både morgen, middag og aften. Når der var middagspause i skolen, løb Kirstine hele vejen hjem for at malke sine køer og tilbage til skolen igen.

I høsten hjalp alle på gården til med arbejdet. I begyndelsen havde de en aflægger, som lagde kornet på jorden, hvorefter man gik bagved og bandt og stakkede negene. Senere fik de selvbinde. Børnene var med til det hele også at læsse, køre hjem, tage fra og række op. Det var hårdt arbejde, og Kirstine er ikke i tvivl om, at det var det hårde fysiske arbejde, hun udførte i 14-15 års alderen, der var skyld i hendes senere slidgigt. Men bortset fra det, mener hun ikke, de tog skade af det – de havde i hvert fald ikke tid til at lave ulykker.

Gårdens dyr

De opholdt sig næsten altid udenfor og havde et tæt forhold til gårdens dyr. Da Kirstines far kom til Godhedsminde, havde man Oldenborg heste, men senere fik de både jyske og belgiske heste. Det var som regel hoppen Ketty, der blev spændt for ponyvognen, når familien skulle til familiekomsammen i Fangel, Langeskov eller Ståby. Mor og far sad på det ene sæde med Bix imellem sig, og overfor sad Søren og Hanse med Kirstine i midten »med tøjlerne omkring ørene«.

Seletøjet var altid nypudset, når de skulle i byen, og hestens hove var blevet sortsværtet.

De havde også en tyr, som hed Ferdinand, og den gik på marken sammen med køerne. Den var meget tilforladelig, og man kunne sagtens gå hen til den og trække af sted med den, men hvis Kirstines mor nærmede sig, brummede den og skrabede i jorden. Hun var bange for tyren, og det kunne den åbenbart mærke, for hun kunne aldrig komme den nær. Engang var den brudt ud af indhegningen og løbet ned på Svendborgvej, men hunden Ib satte efter den og fik den genet tilbage til indhegningen. Den vidste godt, hvor den skulle være, og Ferdinand kom på plads uden at forårsage ulykker.

Skolegangen

De første fire år gik Kirstine i Rytter-skolen, hvor hun havde Anna Olsen som lærer. Anna Olsen var svigerinde til overlærer Poul Hansen. Kirstine husker især håndarbejdstimerne, hvor drengene bare havde fri. Om sommeren gav fru overlæreren dem af og til lov til at sidde i haven under valnøddetræet og lave håndarbejdet, og somme tider serverede hun saftevand for dem. Når overlærerens søn Sigurd var hjemme, fik de næsten ikke lavet noget, for da havde de travlt med at følge med i, hvad han lavede, for han var så flot!

Efter de fire år i Rytterskolen kom Kirstine på Dalum Centralskole og afsluttede sin skolegang i 1938 med præliminæreksamen.



4. real på Dalum Centralskole i 1936

Godhedsminde

Gården havde oprindeligt ligget på Hjallesgade, lige på den anden side af vejen, hvor Hjalles Kirke nu ligger, men i 1842 blev Godhedsminde flyttet til Hegning. Det var en firlænget bindingsværksgård med stråtag. Stuehuset var grundmuret, og der var to porte: bagporten og gadeporten, der blev låst om aftenen. Der var 24 tdr. land agerjord, hvor der blev dyrket hvede, rug, vintersorterne, roer og lucerne. Der var også 5 tdr. land eng, hvor kvierne og hestene gik på græs og hvor der blev slået enghø. Til gården hørte også 1½ tdr. land skov i Hundeparken.

Der var skiftende karle og piger til at hjælpe til på gården, men Rasmus var noget særligt. Han havde haft tuberkulose og gik dårligt og havde også

en dårlig højrearm, men han var ualmindelig god ved børnene, selv om de drillede ham, da de var mindre. Kirstine husker, at Rasmus forærede begge hendes store brødre en cykel til deres konfirmation, og da Kirstine blev konfirmeret fik hun 100 kr. Hendes far havde lovet hende en cykel, når hun havde afsluttet sin præliminæreksamen. Få måneder før eksamensafslutningen døde Kirstines far pludseligt, men den lovede cykel skulle hun have, og så forærede Rasmus også hende en cykel.

Mælken fra gårdens køer blev leveret til Dalum Mejeri. Det var som regel husmændene, der kørte mælken. Skummetmælk og kærnemælk fik de tilbage til dyrene. Kirstine mindes også, at hendes mor lavede røgeost. De havde en stor skorsten med gruekedel i den ene side og



Godhedsminde. I baggrunden ses Dalum Landbrugsskole



Dilettantforestillingen "Genboerne" i Hjallesø Forsamlingshus. Det er Kirstine med det hvide forklæde

ovn i den anden side, og så blev der røget både pølser og flæsk, som blev hængt op på loftet til opbevaring.

Kirstines mor var også meget dygtig til at brygge øl. Byggen blev maltet i Over Holluf og kogt med humle i gruekedlen med vand fra pumpen på gårdspladsen. Til faderens fødselsdag d. 11/9 skulle der altid serveres andesteg med hjemmebrygget øl. I det hele taget blev der kun drukket hjemmebrygget øl – aldrig vin som i vore dage.

Jagtforeningen

Kirstines far var ivrig jæger og med i jagtforeningen, og drengene fik også tidligt lært at skyde.

Kirstine husker, da Hanse var 10-12 år og han havde fået lov til at skyde til måls med et jagtgevær ved deres kirsebærtræ. Haglene faldt ned hos naboen, som blev vældig ophidset over det, så Hanse skyndte sig at stikke af. Et par dage efter kom politiassistent Chr. Hansen på besøg og over kaffen og hygge-

snakken sagde han pludselig henvendt til Hanse: »Jah nu er det vist for sent at komme ud og skyde i dag«, og Hanse vidste selvfølgelig straks, hvad han hentydede til og frygtede det værste.

Men de havde deres egen måde at ordne tingene på dengang, for politiasistenten fortalte, at naboen havde anmeldt skyderiet til ham og været meget ophidset over det skete. Mens naboen berettede, skrev politiassistenten en udførlig rapport, så han kunne se, at han tog det alvorligt. Da naboen var gået, havde han imidlertid revet rapporten i stykker og smidt den i papirkurven, for som han sagde, nu havde han jo fået luft for sin galde, og så var den sag til Hanses store lettelse ude af verden.

Den 1. oktober var den store årlige jagtdag, hvor hele jagtselskabet samledes til jagt og efterfølgende frokost i Søndergårds skov. Damerne leverede den smurte mad, og der var opstillet borde og bænke, og det var en festlig dag. Et par dage efter var der jagtgilde i Hjallesø

Forsamlingshus, hvor damerne havde istandgjort vildtet og tilberedt festmåltidet. Jagtkonsulenten holdt tale for damerne, og så var der bal bagefter.

Årets festlige begivenheder

Jagtgildet var en af årets store begivenheder, men Kirstine mindes også Sct. Hans aftenene på fælleden i Søndergårds Skov og høstfesterne i forsamlingshuset med medbragt mad. Til jul gik man også til juletræ i forsamlingshuset. Der var både ét for børn og ét for unge. Bestyrelsens damer havde bundet papirrosen og klippet guirlander til juletræet, og børnene måtte først se træet, når det var blevet tændt. Overlæreren sang for, når alle gik rundt om træet, og han sørgede for, at ingen af børnene kom for tæt på de tændte lys. Bagefter fik alle børnene en godtepose med slik og en appelsin, og overlæreren førte an i aftenens lege.

Der blev også holdt pølsegilder på alle gårdene, hvor der blev spist rigtig godt – så godt at man næsten skulle tro, det gjaldt om at spise hurtigst og mest. En af deltagerne sagde engang, da han blev spurgt, om det var noget god mad, de havde fået: »Det var det, men jeg kom til at tabe værktøjet, og det sinkede jo en del«.

I forsamlingshuset var der også altid bal efter den årlige generalforsamling, hvor deltagerne selv havde medbragt maden. Ved sæsonafslutningen var der gymnastikopvisninger, og om vinteren blev der spillet dilettant, både forsamlingshusets egne forestillinger og gymnastikforenings.

Der var også danseskole i forsamlingshuset, og Kirstine og hendes brødre



Kirstine i sin have på Godhedsmindevej 5

deltog fra skolealderen til deres konfirmation.

Kirstine husker også, at der var foredrag i forsamlingshuset fire gange i løbet af en vinter. Det kostede 2 kr. at deltage i alle fire foredrag, og der kom 20-30 mennesker hver gang.

Dengang blev der lige som i dag holdt mange private fester i forsamlingshuset, men der var lidt mere arbejde ved det dengang end nu. Kirstine husker sin mors 70 års fødselsdag, hvor kogekonen Margrethe startede med madlavningen 2 dage før festen. Der blev lånt service og duge, og der skulle købes lys og laves blomsterdekorationer. Da festen var overstået blev alt pakket væk, lokalerne blev rengjorte, og alt det lånte blev leve-

ret tilbage. Efter festen var der mad til mange dage efter. I vore dage er det blevet meget lettere. Nu bestiller man blot menuen og møder op til festen, så har forsamlingshuset sørget for resten.

Gymnasietiden

Kort før Kirstine havde afsluttet sin præliminæreksamen, døde hendes far pludseligt af lungebetændelse. Familien rådede hendes mor til at sælge gården, men det ville hun ikke. Hun drev den videre med hjælp fra børnene. De ældste drenge var dengang 17 og 19 år. Ingen af de tre drenge havde lyst til en boglig uddannelse, men Kirstine ville gerne i gymnasiet, og det blev hun støttet i af Kaj Rasmussen, som netop var kommet til Dalum som præst og som sin første kirkelige handling begravede Kirstines far. Kirstine fik altså lov til at starte på Sct. Knuds Gymnasium på den betingelse, at hun fortsat klarede morgen- og aftenmalkningen. Det med malkningen fortalte hun ikke til sine nye skolekammerater, men hun var sikker på, at de godt vidste det, for hun kunne ikke undgå at lugte af ko, når hun mødte i skolen. De drillede hende dog aldrig med det. Kirstine var den eneste, der kom fra en gård. De andre var fine folks børn, men de var alle gode venner og kom i hinandens hjem.

I de første to år af Kirstines gymnasietid lå Sct. Knud på Klostervej, hvorefter det flyttede til Læssøegade. Kirstine var meget glad for at have Jørgen Hæstrup til klasselærer. De var 16 piger i klassen, og hun husker, at når de længe efter mødtes, kaldte han dem altid for »mine piger«. Klassens elever og lærere mødtes

fortsat jævnligt efter studentereksamen i 1941 og havde forbindelse til hinanden lige til Kirstines død.

Kirstine elskede gymnasietiden og fik megen lærdom og kloge ord med på vejen. Bl.a. husker hun rektor Helga Lund ord om, at kærlighed var en respektabel følelse, men i eksamenstiden var det noget pjat.

Kirstine ville være dyrlæge

Efter studentereksamen rejste Kirstine til København, hvor hun begyndte at læse til dyrlæge på Landbohøjskolen. Hun boede nær den franske skole i et lille hummer, hvor hun i stedet for at betale husleje skulle vaske op og gøre rent hos værtsparret. Vinteren 1941/42 var meget hård, og Kirstine frøs bravt – værelset var så koldt, at der var is på hendes vaskestel om morgenen. I løbet af vinteren fandt hun et andet logi, hvor der var både centralvarme og bad. Men den kolde bolig skulle vise sig at blive skæbnesvanger. Hun havde ikke følt sig rigtig rask et stykke tid, og da hun var hjemme på påskeferie kunne doktor Winther konstatere, at hun havde gået med en lungehindebetændelse i længere tid. Hun blev indlagt på Årup Tuberkulosecenter, da man også mente, at hun havde en snert af tuberkulose. Efter et par måneders behandling kom hun på Nakkebølle Sanatorium, men skulle fortsat gå til behandling og kontrol. Hun kom sig heldigvis fuldkommen og har aldrig mærket noget til sygdommen efterfølgende, selv om hun dengang fik at vide, at det ville komme igen.

Sygdommen bevirkede dog, at hun holdt op på Landbohøjskolen.

I lære som bibliotekar

Den 1. august 1944 startede Kirstine i stedet for som elev på Odense Centralbibliotek. Kirstine fortæller, at hun den første dag havde klædt sig pænt på med fin kjole og hvide højhælede sko, men det viste sig at være en stor fejltagelse. De første 14 dage i august skulle alle ansatte nemlig deltage i den årlige hovedrengøring. Det var der ingen, der havde fortalt Kirstine, og hun gjorde store øjne, da alle var klædt i arbejdskitler og tørklæder om håret, og der stod hun så i sit fine tøj. Det afholdt hende dog ikke fra at deltage i rengøringen. Kirstine husker endnu, hvor svært det var at få sine hænder rene, efter at hun havde rengjort blækhuse med de bare fingre – der var hverken klud eller børste til rådighed. Bortset fra den uheldige start, blev Kirstine glad for sin nye arbejdsplads. Efter 2 år som elev, skulle der bestås en eksamen for at komme videre på biblioteksskole, som varede 1 år. Som færdiguddannet var det dengang nemt at få stilling, og Kirstine fik straks arbejde i Svendborg. Senere kom hun tilbage til Odense, hvor hun blev placeret i oplandsafdelingen. Her kom hun rundt til alle sognebibliotekerne, og lærte på den måde alle lærerne at kende. Der blev rigtig snakket bøger, og der skulle læses mange bøger og skrives boganmeldelser og laves bogbudgetter. Fire gange i løbet af vinteren tog hun rundt med bogbussen én uge ad gangen. Hun kom også på sygehuset, hvor hun gik rundt med bogvognen på afdelingerne.

På biblioteket sagde man »De« og efternavn til hinanden, og overbibliotekaren indprentede alle, at der skulle ydes udstrakt service til brugerne.

Havde ikke den rigtige politiske farve

Kirstine havde håbet at blive den første uddannede bibliotekar på biblioteket i Dalum, men sådan kom det ikke til at gå. Hun havde selv sine bange anelser og havde endda væddet med, at hun ikke fik stillingen. Efter at have fået afslag mødte hun kort efter Peter Marius (fhv. socialdemokratiske sognerådsformand P. M. Madsen), og da de kom til at tale om afslaget til Kirstine, sagde Peter Marius med det samme: »Tror du ikke, det er fordi, du ikke er socialdemokrat?«



Kirstine holder tale d. 16/8 2008 ved Lilly og Bent Rasmussens diamantbryllup – Foto: Bent Rasmussen

Det var sikkert en god forklaring, for Kirstine var sikker på, at der ikke var noget i vejen med hendes kvalifikationer, men det var også almindelig kendt, at hun var Venstre-kvinde. Socialdemokraterne havde siddet på magten i Dalum siden 1909, så efter deres mening var den vigtigste kvalifikation til bibliotekarstillingen at vedkommende var medlem af partiet. Det blev altså en rød, som Kirstine lidt bittært måtte konstatere. Kirstine blev i Odense, hvor hun i stedet for blev afdelingsleder.

Godhedsmindevej

Kirstine sluttede sit lange liv tæt på sit barndomshjem. Da gården blev solgt til Odense Kommune, købte Kirstine en af de byggegrunde, der blev udstykket på Godhedsmindes jord. Et par hundrede meter derfra lå Godhedsminde indtil 1961, hvor gården blev brændt af i forbindelse med en brandøvelse. Jorden er udstykket til parcelhuse, og Godhedsmindevej er den sidste mindelse om en af Hjalleses gamle gårde.

Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Forenings bestyrelse

Formand: Henning Jespersen, Ellekærshaven 46, 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 44 37, rebo@stofanet.dk

Næstformand: Lars Hagensen, Carl Baggers Alle 47, 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 97 73, LHHA@km.dk

Kasserer: Aksel Petersen, Margrethes Alle 34, 5250 Odense SV
Tlf. 66 13 31 67

Sekretær: Lise Søndergaard, Ligustervænget 2, 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 08 27, LSN@stofanet.dk

Bestyrelsesmedlem: Per Jensen, Elmedals Alle 34, 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 09 68, perjen@mail.dk

Dalum-Hjallese Lokalhistoriske Arkiv

Arkivleder: Jytte Raun, Ahornvej 51, 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 63 09, palleraun@mail.dk

Kasserer: Kurt Hansen, Solbærvej 6, 5260 Odense S
Tlf. 66 12 71 10, kurt.trans@hjallesenet.dk

Arkivmedarbejdere:

Claus Berentzen, Mensalgårdvænget 7, 5260 Odense S
Tlf. 66 15 05 85, ceb@cdnet.dk

Kirsten Eriksen, Zachariasvej 2, 5260 Odense S
Tlf. 66 15 23 07

Margit Jørgensen, Bergendals Alle 30, 5250 Odense SV
Tlf. 66 13 86 40, margit30@stofanet.dk

Poul Jørgensen, Bøgedals Alle 38, 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 32 47

Inger Poulsen, Dalumvej 76 B, 5250 Odense SV
Tlf. 66 14 13 29, inger.mp@stofanet.dk

Bent Rasmussen, Floravænget 17 st. th., 5250 Odense SV
Tlf. 66 17 35 87, svalebo@tiscali.dk

Poul Bent Rasmussen, P. M. Madsensvej 7, 5260 Odense S
Tlf. 66 15 09 40, pbal@galnet.dk



Dalum Kommunes byvåben udført af
heraldikeren Poul Warming.
Kalken symboliserer kirken og vandhjulet industrien.
Åen slynger sig gennem byvåbenet.